НАПРИКІНЦІ ЛИСТОПАДА

Моєму братові Лассе

1

Одного дня рано на світанку Нюхмумрик прокинувся у своєму наметі в Долині Мумі-тролів і відчув, що у повітрі запахло осінню.

Зміна пір року відбувається зненацька. Нараз усе стає інакшим. Той, кого чекає далека дорога, дорожить кожною хвилиною, поспіхом витягає з землі кілочки намету, гасить грань у ватрі, квапиться, щоб ніхто його не затримав зайвими розпитуваннями, на ходу одягає лямки наплічника і ось нарешті крокує битим шляхом. Щойно тоді мандрівника огортає блаженний спокій, він стає умиротвореним, як дерево, на якому жоден листок не шелесне. Там, де стояв намет, залишається чотирикутник вицвілої трави.

Згодом, як уже настане день, прокинуться друзі і скажуть: "Він подався у дорогу – прийшла осінь".

Нюхмумрик йшов спокійною розміреною ходою. Ліс взяв його в свої обійми, замжичив дощик. Дощ лопотів по крисах його зеленого капелюха та дощовику, також зеленому, навколо чулися шепоти та лопотіння крапель. Ліс огорнув його м'якою пеленою самотності, сховавши від світу.

До моря збігало чимало долин. Уздовж узбережжя, велично вигинаючись, брели гірські кряжі, то тут, то там далеко у воду збігали продовгуваті миси, а море вгризалося у суходіл глибокими затоками. В одній із таких долин мешкала собі самотньо одна чепуруля. Нюхмумрикові не раз стрічалися чепурулі, він знав, що живуть вони за

своїми дивними й непростими законами, тому завжди оминав їхнє житло надзвичайно тихо і скрадливо.

Будиночок цієї Чепурулі був оточений високим гострим частоколом, на хвіртці висів замок. На подвір'ї було порожньо. Білизняні шворки знято, дровітня зяяла пусткою. Ніде не видно гамака чи літніх садових меблів, жодного затишного безладу, звичного для садиби влітку: ані грабель чи відер, ані забутого капелюха чи тарільчика з молоком для кицьки, ані любих серцю дрібничок, що чекають наступного ранку й свідчать про те, що у цьому домі живуть і раді гостям.

Чепуруля відчула, що прийшла осінь, і замкнулася у своєму тісному світі. Її домівка видавалася покинутою і спустошеною. Але вона була там, усередині, забилася десь у найглибший закуток, заховалася за високими неприступними мурами, за стіною смерек, що віттям затуляли її вікна.

Повільний перехід осені у зиму – непогана пора року. Це час, коли слід упорядкувати й поскладати запаси, нагромаджені за літо. Приємно позбирати, пригорнути ближче до себе все, що маєш; зібрати своє тепло та думки, запорпатися глибоко у затишну дірку, осередок надійності, де можна захистити все те важливе й коштовне, чим володієш. А тоді хай собі налітають шторми, насувається зимова темрява та холоднеча. Вони навпомацки шукатимуть, як би потрапити досередини, але даремно, бо там, за сімома замками, в теплі та тихій самотині сидить собі і сміється той, хто про все подбав заздалегідь.

Одні залишаються на насиджених місцях, інші подаються світ за очі – так завжди було. Кожен робить свій вибір, доки є ще час, зате потім відступати – зась.

Чепуруля вийшла витріпати килимки на подвір'ї за будинком. Вона заходилася коло них з таким завзяттям, що кожен, кому не ліньки, міг зрозуміти, що Чепуруля робить це залюбки. Нюхмумрик припалив

люльку й, не зупиняючись, пішов далі. "Зараз уже всі прокинулися у Долині Мумі-тролів. Мумі-тато накручує годинника й постукує лапою по склу барометра. Мумі-мама розпалює вогонь у плиті. Мумі-троль виходить на ґанок і бачить, що намету немає. Я забув написати прощального листа, не встиг… Але всі мої листи однакові: "Повернуся у квітні. Бувайте здорові!" Або: "Вирушаю у дорогу, повернуся навесні. Тримайтеся!" – і таке інше… Мумі-троль знає…

І Нюхмумрик з легкою душею забув про Мумі-троля.

У сутінках він вийшов до довгої затоки, що ховалася в глибокому затінку між горами. У глибині затоки, на березі, тулилася жменька маленьких будиночків, у яких уже горіли ранні вогники.

Навколо ні душі, нікому не хотілось мокнути під дощем.

Тут мешкали Гемуль, Мюмля та Капаруля – ті, хто вирішили не покидати насиджених місць, надавши перевагу затишним оселям. Нюхмумрик дуже тихо скрадався задвірками, ховаючись у тіні, бо йому ні з ким не хотілося ставати на балачку. Маленькі й великі хатинки тісно тулилися докупи, деякі навіть мали спільні стіни, ринви та смітники, заглядали одні одним у вікна і вдихали запахи вечері. Над стрімкими дахами височіли димарі, а над криницями завмерли журавлі, протоптані стежки вели від дверей до дверей. Нюхмумрик ішов швидко й безгучно, думаючи: "Ох, будиночки, які ви мені осоружні!"

Уже майже стемніло. Під вільхами лежав перевернений догори дном і накритий брезентом човен Гемуля, трохи вище – щогла, весла та стерно. Пролежавши отак без вжитку не одне літо, вони почорніли і потріскалися. Нюхмумрик стрепенувся і попрошкував своєю дорогою.

Але маленький мудрик, що ховався під Гемулевим човном, почув його кроки й затамував подих. Кроки почалапали далі, і знову все стихло, тільки дощ лопотів по брезенті.

Остання хатинка стояла самотньо під темно-зеленою стіною смерекового лісу. Звідси починалися дикі необжиті місця. Нюхмумрик пришвидшив крок, прямуючи до лісу. Раптом двері хатинки прочинилися на шпарку і старечий голос проскрипів:

– Куди йдеш?

– Не знаю, – відповів Нюхмумрик.

Двері зачинилися, і Нюхмумрик увійшов до лісу – попереду на нього чекали сотні миль тиші й самотності.

2

Минав час, дощ не вщухав. Ніколи ще не було такої дощової осені. Долини на узбережжі стали багнистими від надміру води, яка стікала з навколишніх гір та пагорбів, земля тхнула гниллю, бо трава, замість всихати, закисала. Літо раптом так віддалилося, ніби його ніколи й не було, а шлях від житла до житла став, здавалося, безконечним. Усі поховалися по своїх оселях і навіть не витикалися надвір.

На носі Гемулевого човна мешкав маленький мудрик, який сам себе називав Лавкою (ім'я не має нічого спільного з човновою лавкою, це просто збіг). Ніхто не знав, що він там оселився. Брезент з човна знімали тільки раз на рік, під весну, тоді ж смолили човна й залатували найбільші шпари. Потім човна знову зачохлювали брезентом, і той чекав собі далі. Гемуль ніколи не мав часу на морські виправи, до того ж, він не вмів ходити під вітрилами.

Мудрик Лавка любив запах смоли і вважав, що у його помешканні має гарно пахнути. А ще йому подобався моток канату, що міцно тримав його у своїх обіймах, і монотонне лопотіння дощу. Він мав тепле довге пальто, у яке залюбки загортався довгими осінніми ночами.

Увечері, коли навколишні мешканці розбрідалися по домівках і над затокою западала тиша, мудрик любив розважати себе власними вигаданими історіями про щасливу родину. Він заколисував себе ними до сну, а наступного вечора продовжував розповідь або ж починав спочатку.

Оповідь починалася зазвичай з опису Долини Мумі-тролів. Ось він поволі сходить схилом гори, порослої темним смерековим лісом з білотілими берізками. Стає тепліше. Він намагався описати відчуття, яке охоплювало його, коли перед ним простиралася долина, схожа на дикий зелений сад, пронизаний сонячними променями; навколо вигойдуються від повівів літнього вітерцю зелені листочки, високі стеблини гойдаються над головою, під ногами стелиться зелена трава, а на ній виграють сонячні блищики; гудуть джмелі і смачно пахне земля, а він поволі простує уділ, де вже чується плюскіт стрімкої річки.

Важливо було не внести до оповіді жодного зайвого штриха. Якось він придумав собі біля річки альтанку, і в цьому була його помилка. Бо там був лише місток через річку, а поруч – поштова скринька. Далі росли кущі бузку і виднілася дровітня Мумі-тата. І бузок, і дровітня мали свої запахи, вони пахли затишком та літом.

Було ще дуже рано і дуже тихо. Мудрик Лавка розгледів у глибині саду блакитну скляну кулю, що лежала на стовпці. То була скляна куля Мумі-тата, найгарніша річ в усій Долині – чарівна куля.

У високій траві розкошували квіти, мудрик ретельно змалював їх. Він розповів про охайні, вирівняні грабельками стежки, викладені обабіч черепашками та невеликими золотими грудками; трохи затримався на описі сонячних блищиків, бо дуже їх любив. Дозволив вітерцеві прошелестіти високо угорі над Долиною, промайнути лісистими схилами й стихнути, щоб знову поступитися місцем цілковитій тиші. Буяла цвітом яблунька. Мудрик домалював спершу в уяві на дереві яблучка, але потім передумав; повісив гамака й усіяв золотистою стружкою землю перед дровітнею. До будиночка Мумі-тролів вже рукою подати. Ось рабатка з

півоніями і ґанок… Ґанок ніжився у променях вранішнього сонця і був саме таким, яким його зробив мудрик: вирізьблене пилочкою поруччя, жимолость, крісло-гойдалка і все таке інше.

Мудрик Лавка ніколи не заходив до будинку, а чекав надворі, чекав, доки Мумі-мама вийде на ґанок. На жаль, він завжди засинав на цьому. Лише одного разу йому вдалося мигцем побачити в отворі дверей привітне Мамине обличчя, – Мумі-мама була кругленькою, мов пампушка, такою і має бути справжня мама.

Ось і тепер мудрик простував Долиною. Він уже сотні разів ходив цією дорогою, і щоразу його охоплювало дедалі дужче хвилювання. Раптом сіра імла заволокла Долину, все навколо розпливлося, за заплющеними очима панувала суцільна пітьма, чутно було лише лопотіння дощу по брезенті. Мудрик спробував повернутися у світ своїх фантазій, але не зумів.

Останнім часом таке траплялося з ним дедалі частіше, а імла напливала з кожним разом трішки раніше. Учора вона застукала його біля дровітні, а зараз потемніло в очах ще перед кущиками бузку. Мудрик Лавка щільніше загорнувся у своє пальтечко і подумав: "Завтра я, напевно, не встигну дістатися навіть до річки. Я вже не можу вимальовувати виразну картинку, вся моя оповідь ніби задкує…"

Мудрик трохи поспав, а прокинувшись посеред ночі, збагнув, що має робити. Він покине Гемулевого човна, щоб знайти Долину, вийде на ґанок, відчинить двері і розкаже, хто він і звідки.

Прийнявши таке рішення, мудрик Лавка міцно заснув знову й проспав усеньку ніч без сновидінь.

3

Одного листопадового четверга дощ ущух, тож Чепуруля вирішила помити вікно на горищі. Вона нагріла в кухні води, розчинила в ній мило, зовсім трішки, винесла миску на горище, поставила на стільчик і відчинила вікно. Раптом щось відірвалося від віконної рами й упало біля її лапки. Було воно схоже на клаптик вати, але Чепуруля відразу здогадалася, що то таке: бридкий кокон з блідою лялечкою гусені всередині. Її аж пересмикнуло від огиди, і вона відсмикнула лапку. Що б вона не робила, куди б не йшла, завжди на її шляху траплялися усілякі повзики та шкраблики! Чепуруля взяла ганчірку, різким рухом скинула лялечку вниз і довго дивилась, як вона котилася похилим дахом, далі перелетіла через край і зникла з очей.

– Яка гидота, – прошепотіла Чепуруля, струшуючи ганчірку. Вона взяла у лапки миску з водою й вилізла на дах, щоб помити вікно знадвору.

Чепуруля мала на лапках повстяні капчики, тож не встигла вона вилізти назовні, як одразу почала сповзати задом наперед по мокрому даху. Вона навіть злякатися не встигла. Її худеньке тільце хитнулося вперед – усе сталося блискавично, – якусь запаморочливу мить вона мчала униз на животі, потім лапки вперлися у край даху й зупинили падіння. Аж тоді Чепуруля злякалася. Страх із присмаком чорнила заповз у неї й застряг десь у горлі. Вона зажмурилася, та все ж бачила землю далеко під собою; від переляку та несподіванки їй так зціпило щелепи, що й крикнути не могла. Та й не було до кого кричати… Чепуруля позбулася врешті– решт усіх своїх родичів та надокучливих знайомих, і тепер могла донесхочу чепурити свій дім, плекати свою самотність та без будь-чиєї допомоги падати з даху у свій садок, де вовтузилися жучки й усілякі гидотні лялечки, яких і описати годі.

Чепуруля розпачливо смикнулася догори, чіпляючись лапками за слизьку бляху, але не втрималася й знову зсунулася на край. Відчинене вікно хиталося від вітру, сад шелестів, а час минав. На дах упало кілька крапель дощу.

Раптом Чепуруля згадала про громовідвід, який тягнувся на горище з протилежного боку будинку.

З міцно заплющеними очима, припавши животом до бляхи, вона дуже-дуже повільно рушила уздовж краю даху: трохи посунула одну лапку, тоді підтягнула другу. Отак Чепуруля обійшла довкола свій великий будинок, думаючи тільки про те, щоб їй не замакітрилося в голові. Цікаво, яке то відчуття, коли макітриться в голові? Ось вона відчула під лапою дріт громовідводу і, не розплющуючи очей, на відчай душі вхопилася за нього, підтягнулася до горища. В усьому світі не існувало тієї миті нічого, окрім тонкого дроту та Чепурулі, яка міцно вчепилася за нього.

Вона взялася за вузьку дерев'яну лиштву, що тягнулася вздовж горища, вилізла на неї і завмерла, лежачи ниць. Потім поволеньки стала навколішки, почекала, доки вгамується тремтіння в ногах, – ситуація нітрохи не видавалася їй смішною. Крок за кроком вона просувалася обличчям до стіни від одного вікна до другого, третього… Усі вікна були зачинені. їй заважала її довга рийка, волосся падало на очі й лоскотало в носі. "Лиш би не пчихнути, бо тоді я втрачу рівновагу… – думала Чепуруля. – Треба ні про що не думати і не дивитися униз. Один капчик заламався під п'ятою, корсет підліз попід пахви, ніхто про мене й не згадає, а я будь-якої з цих жахливих секунд…"

Знову задощило. Чепуруля розплющила очі, глянула через плече на стрімкий дах, за краєм якого зяяла порожнеча. Ніжки затремтіли, світ немов перевернувся догори цапки, в голові запаморочилося, вона відхитнулася від стіни. Лиштва, на якій Чепуруля стояла, враз стала вузькою й тонкою, наче серп, і за якусь бездонну мить перед нею промайнуло усе її чепурульське життя. Дуже повільно вона відхилялася від стіни, від її надійного захисту, відхилялася під невблаганним кутом, за яким – неминуче падіння, завмерла так на цілу вічність, а тоді знову притулилася до стіни.

Увесь сенс життя зосередився зараз для Чепурулі на тому, щоб стати зовсім пласкою і рухатися далі дахом. Ось вікно. Вітер наглухо захряснув його. Віконна рама гладка, без жодного щонайменшого цвяшка, за якого можна було б ухопитися і потягнути до себе. Чепуруля спробувала підважити раму шпилькою до волосся, але шпилька зігнулася. За шибкою вона бачила миску з мильною водою та ганчірку – символи затишної буденності, недосяжний світ…

Ганчірка! Вона застрягла між рамою та підвіконням… Серце у грудях Чепурулі загупало – вона бачила маленький окрайчик ганчірки, що стирчав з-під вікна, вхопилася за нього й потягнула, обережно, дуже поволі… "Хоч би вона витримала! Хай би це була нова, міцна ганчірка, не старе шмаття… Більше ніколи не буду зберігати старий мотлох, ні на чому не заощаджуватиму, стану марнотратницею і занехаю прибирання… Я занадто чепурю хату, надто охайна… Стану ким завгодно, тільки не чепурулею!" Отак думала Чепуруля, благала у долі безнадійно, намарно, бо чепурулі можуть бути тільки чепурулями, а не кимсь іншим.

Однак ганчірка витримала. Вікно спроквола відчинилося, вітер шарпнув його назовні, а Чепуруля вкотилася досередини, відчувши себе у безпеці. Вона лежала на підлозі, в животі в неї усе переверталося – їй було страшенно погано.

На стелі над нею розгойдувалася від протягу лампа, китички абажура гойдалися на однаковій відстані одна від одної, а на кінчику кожної звисала маленька намистинка. Чепуруля зі здивуванням уважно розглядала ті китички, ніби вперше їх побачила. Ніколи раніше вона не звертала уваги на те, що шовковий абажур червоного кольору, дуже гарного червоного кольору, ніби забарвлений сяєвом призахідного сонця. Та й форма гаку, з якого звисала лампа, теж видалася якоюсь новою та незвичною.

Чепуруля трохи оговталася і раптом замислилась: "Ото диво дивне – усе, що звисає з гаків, дійсно звисає, до того ж, звисає униз, а не в

якийсь інший бік. Цікаво, від чого це залежить?" Несподівано кімната ніби перемінилася й набрала нових обрисів. Чепуруля підійшла до дзеркала й глянула на своє відображення. Ніс з одного боку подряпаний, а волосся розчухране й мокре. Очі якісь не ті. "Уявити собі лишень, що очима можна бачити! – думала Чепуруля. – Цікаво, як ми ними бачимо?.."

Чепурулю лихоманило від дощу, а ще, мабуть, від того, що за одну лише бездонну мить їй довелося пережити усе своє життя. Тож вона вирішила зготувати собі каву. Однак, відчинивши кухонну шафку, Чепуруля вперше збагнула, що має надто багато порцеляни і посуду: неймовірну кількість кавових філіжанок, купу каструль та сковорідок, гори тарілок – сотні речей, з яких можна їсти, а вона – одна-єдина Чепуруля! Кому все це дістанеться, якщо вона помре?

– Я ніколи не помру, – прошепотіла Чепуруля і, хряснувши дверцятами шафки, кинулася до кімнати, потім, перечіпаючись через стільці та столи, до спальні, заскочила до вітальні, відслонила гардини на вікнах, вибігла на горище – усюди панувала тиша. Вона бігала по будинку, повсюдно залишаючи за собою відчинені двері. Допалася й до одежної шафи, – там лежала її валіза. Нарешті Чепуруля збагнула, що їй слід зробити. Вона поїде в гості. їй захотілося спілкування. Закортіло побути у приємному балакучому товаристві, щоб усі навколо сновигали туди й сюди, заповнюючи собою увесь день і не залишаючи місця для чорних думок. Так, вона поїде у гості… Але не до Гемуля. І не до Мюмлі, нізащо не поїде до Мюмлі! До родини Мумі-тролів! Ось до кого Чепуруля подасться на гостину… Давно вже час провідати Маму Мумі-троля. Такі рішення треба приймати відразу й безповоротно, допоки не минув відповідний настрій.

Чепуруля вийняла з шафи валізку й поклала в неї срібну вазу – подарунок для Мумі-мами. Потім вилила на дах мильну воду з миски, зачинила вікно. Навівши лад, висушила волосся, накрутила папільйотки й випила свій пополудній чай. Дім тим часом заспокоївся, став таким, як завжди. Чепуруля помила горнятко з-під чаю, вийняла з валізки срібну

вазу, а натомість поклала порцелянову. Засвітила лампу, бо дощова мла принесла з собою ранні сутінки.

"Що це зі мною? – подумала Чепуруля. – Абажур на лампі зовсім не червоний, а коричневий. Але я все одно поїду в гості..."

4

Була пізня осінь. Нюхмумрик мандрував далі на південь. Іноді він розбивав намет і пускав час на самоплив; він ішов, роззираючись навкруги, ні про що не думаючи й нічого не згадуючи, а ще багато спав. Він постійно був насторожі, але нічим не переймався, його не цікавила кінцева мета подорожі – увесь сенс мандрівки полягав у самій мандрівці.

Ліс обважнів від дощу, дерева завмерли в непорушності. Усе зів'яло й пожухло, лише при самій землі буяла потаємна осіння розкіш: з лісового перегною несамовито пнулися якісь дивні рослини, блискучі й розбухлі, анітрохи не схожі на літні трави. Довкола виднілися голі жовто-зелені гілочки чорниць, а всіяна багряною журавлиною земля була, здавалося, покрап– лена кров'ю. Непомітні раніше лишайники та мох почали розростатися неозорим м'яким килимом і заволоділи усім лісом. З'явилися нові яскраві барви, під ногами виблискували червоні ягідки опалої горобини. Лише папороть почорніла.

Нюхмумрикові закортіло скласти пісню. Він вичікував, доки це бажання визріє, і ось одного вечора витягнув з наплічника губну гармонію, що лежала на самому дні. Ще у серпні, десь у Долині Мумі-тролів, він віднайшов п'ять тактів, котрі, без жодного сумніву, мали стати чудовим зачином нової мелодії. Вони прийшли до нього самі по собі, як зазвичай приходять звуки, якщо їх не силувати. Тепер саме час добути їх на білий світ, щоб вони склалися у пісню дощу.

Нюхмумрик прислухався, вичікуючи. Оті п'ять тактів не з'являлися. Він чекав далі, анітрохи не хвилюючись, бо знав, що так воно з

мелодіями інколи буває, однак чекав надаремно. До нього долинали хіба тихий шерех дощу та дзюркотіння води. Тим часом стемніло. Нюхмумрик дістав з наплічника люльку, але знову поклав її досередини. Він зрозумів, що п'ять тактів нової мелодії залишилися в Долині Мумі-тролів, і він зможе їх віднайти лише навесні, коли повернеться додому.

Нюхмумрик знав мільйони інших мелодій, які легко давалися в руки, усі як одна нові, але то були літні пісеньки, тож він їх не перехоплював, хай собі летять, куди їм заманеться… Тихий шерех дощу й дзюркотіння води анітрохи не змінилися, у них звучала та ж сама лагідна нотка самотності й довершеності. Та що йому дощ, якщо він не може скласти пісеньки на його честь…

5

Гемуль прокидався поволі, а усвідомивши, хто він, забажав стати кимсь іншим, кимсь, кого він не знав. Він почувався ще втомленішим, ніж коли вкладався до сну. Попереду чекав новий день, який триватиме до самого вечора, а потім настане ще один день і ще, і будуть вони схожі між собою, як усі дні Гемуля.

Гемуль накрився ковдрою, увіткнувся носом у подушку, пересунувся животом на край ліжка, де простирадло було прохолоднішим, потім розкинувся горілиць, чекаючи, коли ж прийде солодкий сон, а він не приходив. Тоді Гемуль згорнувся клубочком, зіщулився у маленьку грудочку, але й це не допомогло. Він спробував бути гемулем, якого усі люблять, спробував себе у ролі мерзенного гемуля, якого ніхто не любить. Однак насправді він був гемулем, який зі шкіри пнеться, щоб зробити щось добре, та все даремно, і цьому годі було зарадити.

Зрештою Гемуль встав і натягнув штани. Він не любив ні одягатися, ані роздягатися, бо це йому нагадувало, що дні минають, а нічого гідного не відбувається. Хоча він щоднини з рання до ночі порядкував, керував та роздавав настанови! Його сусіди вели якесь безладне й

безсистемне життя. Куди не поглянеш – усе не так, доводиться без кінця виправляти чужі помилки. Гемуль аж на силі підупав, розтлумачуючи всім навколо, як слід жити.

"Так, ніби самі собі не бажають добра..." – з сумом міркував Гемуль, чистячи зуби. Він розглядав фотографію, на якій був зображений він сам та його вітрильник. Фотографію зробили у день спуску вітрильника на воду. Гемуль дивився неї, і йому ставало ще сумніше на душі.

"Треба було таки навчитися ходити під вітрилами, – подумав він. – Але ж мені завжди бракує часу..."

Раптом Гемулеві спало на думку, що він тільки те й робить, що переставляє речі з місця на місце або повчає інших, як це робити. І в мить просвітління він подумав: "А що було би, якби я нічим не клопотав собі голову?" – "Напевно, нічого. Знайшовся би хтось інший..." – відповів сам собі, ставлячи зубну щітку у склянку. Власні думки його здивували й трохи налякали, а по спині сипонуло морозом, як це буває, коли в новорічну ніч годинник вибиває дванадцяту годину. А наступної миті подумав: "Довелося би вчитися ходити під вітрилами..." Від цього помислу йому зовсім стало зле, і він сів на ліжко.

"Тепер уже нічого не розумію, – геть засмутився бідолашний Гемуль. – Навіщо я так казав? Є речі, про які не можна думати, та й взагалі шкідливо багато розмірковувати..."

Він розпачливо перебирав у пам'яті спомини, які змогли б розвіяти його вранішню меланхолію, шукав і шукав, аж врешті згадав про далеке приємне літо у Долині Мумі-тролів. То було неймовірно давно, однак одну річ Гемуль запам'ятав дуже виразно: кімнату для гостей на південному боці будинку, в якій так любо було прокидатися вранці. Вікно відчинене, лагідний літній вітерець надимав білу фіранку, віконний гачок раз у раз стиха постукував... А на стелі кружляла муха. І

нікуди не треба було поспішати. Запашна кава чекала на ґанку, і жодних тобі проблем, усе відбувалося само по собі, просто й зрозуміло…

Там мешкала одна родина, проте її він не дуже пригадував. Пам'ятав тільки, що вони сновигали собі туди й сюди, займаючись власними незначними, однак, без сумніву, добрими справами – родина, одним словом. Тата родини Гемуль запам'ятав виразніше, а ще, можливо, Татового човна. І пристань. Та найбільше йому запали у пам'ять ранки, коли так радісно було прокидатися.

Гемуль підвівся, вийняв зі склянки зубну щітку й поклав до кишені. Йому вже не дошкуляла меланхолія, він почувався цілком новим гемулем.

Ніхто не бачив, як Гемуль подався з дому – без валізки, без парасолі, не попрощавшись з сусідами.

Гемуль не звик до піших мандрівок, а тому часто збивався зі шляху, однак це анітрохи не тривожило його і не псувало настрою.

– Я ще ніколи не блудив у лісі, – тішився він. – І ніколи не промокав до нитки!

Гемуль розмахував лапами і почувався, як отой у пісні, що самотньо брів під дощем за сотні миль від ний і незалежний ні від кого.

Щастя переповнювало Гемуля.

Невдовзі його почастують гарячою кавою на ґанку!

Десь за кілометр на схід від Долини Мумі-тролів Гемуль зійшов до річки. Він замислено дивився на стрімку течію, і подумав, що життя таке ж, як ріка. Хтось повільно пливе, інші рвуться вперед, а ще інші котяться шкереберть.

"Треба сказати про це Мумі-татові, – споважнів Гемуль. – Дуже свіжа думка, як на мене... Просто диво, як легко думається нині, а все видається надзвичайно простим. Достатньо вийти за поріг, зсунувши набакир капелюха, чи не так? Хтозна, може, я й спущу вітрильника на воду... І попливу у відкрите море. Відчуватиму в лапі тугий опір стерна... – І знову повторив: – Відчуватиму в лапі тугий опір стерна..." Гемуль був щасливий аж до болю. Він міцніше затягнув паска на своєму великому животі і рушив далі вздовж ріки.

Долина, коли Гемуль дістався до неї, була заволочена густою дощовою імлою. Він увійшов до саду й зупинився вражений. Щось тут було не так. Ніби таке і водночас зовсім інше. Зів'ялий листок злетів, кружляючи, з верховіття й приліпився йому до носа.

– Що це таке?! – скрикнув Гемуль. – О, та це ж зовсім не літо... Це осінь!

Чомусь він уявляв собі, ніби в Долині Мумі-тролів завжди літо. Гемуль підійшов до будинку, зупинився перед східцями, що вели на ґанок, і спробував залитися тірольськими трелями. Та це йому не вдалося. Тоді він зарепетував:

– Гей-гей! Агов! Готуйте каву для гостей!

У відповідь мовчок. Гемуль знову загегейкав, зачекав якусь мить.

"Пожартую з ними", – замислив він, підняв комір, натягнув на носа капелюха, потім знайшов за бочкою з дощівкою граблі й, погрожуючи ними в повітрі, заволав:

– Іменем закону, відчиніть і аж зайшовся від сміху.

Будинок мовчав. Дощ припустив іще більше, він падав та й падав на Гемуля, що самотньо чекав посеред подвір'я, а в усій Долині не існувало жодних інших звуків, окрім шурхотіння дощу.

6

Мудрик Лавка ніколи не бував у Долині Мумі-тролів, але дорогу знайшов, жодного разу не заблукавши. То була дуже довга дорога, а в мудриків короткі лапки. На кожному кроці траплялися глибокі калюжі та мочарі, могутні дерева, повалені бурями або старістю, їхні понівечені корені повисмикували за собою груддя землі, а під ними вилискували чорні, заповнені водою діри. Мудрик обережно обходив кожну калюжку і кожне болітце, але ні разу не збився з шляху. Він почувався дуже щасливим, бо знав, чого прагне. Ліс гарно пахнув, ліпше, ніж човен Гемуля.

Від самого Гемуля тхнуло старим папером та страхом. Мудрик це знав. Одного разу Гемуль зупинився біля свого човна, постояв трохи, зітхнув, посмикав брезент і подався геть.

Дощ ущух, а ліс, огорнений туманом, був дуже гарним. На схилах, що збігали в Долину Мумі-тролів, дерева росли густіше, з переповнених калюж струменіли потічки. їх ставало дедалі більше. Мудрик петляв поміж сотнями струмків та водоспадів, які квапилися у тому ж напрямку, що й він.

До Долини вже лапою подати, він майже прийшов. Мудрик впізнавав берізки, бо вони були білішими, ніж в інших долинах. Усе світле було тут світлішим, а темне – темнішим. Мудрик Лавка намагався ступати дуже тихо і дуже повільно. Він прислухався. Хтось у Долині гупав сокирою. Напевно, Мумі-тато рубає дрова на зиму. Мудрик ще більше стишив крок, його лапки ледь торкалися моху. Між деревами завиднілася річка, місток через неї, а далі – стежка.

Мумі-тато перестав рубати, тепер чулося тільки дзюркотіння ріки, до якої збігалися всі струмки та потічки, щоб поплисти далі, у море.

"Я таки добрався", – подумав радісно мудрик Лавка. Він перейшов місток і заглибився в сад. Тут усе було так, як він змальовував у своїх розповідях, інакше й бути не могло. Голі дерева завмерли в листопадовій мряці, але на одну коротку мить вони вбралися у зелені шати, сонячні блищики затанцювали на траві, мудрик ніби опинився вдома, він навіть відчув пахощі бузку.

Усю дорогу до дровітні він щодуху біг, а коли прибіг, у ніс йому вдарив інший запах – запах старого паперу та страху. Гемуль сидів на східцях дровітні з сокирою в лапах. Лезо сокири зазубрилося, певно, нею гупали по цвяхах. Мудрик Лавка спинився як укопаний.

"Це Гемуль, – подумав він. – То ось який Гемуль..."

Гемуль підвів голову.

– Привіт! – сказав він. – А я думав, це Мумі-тато. Ти не знаєш, куди всі поділися?

– Ні, – відповів мудрик.

– У їхніх дровах купа цвяхів, – пояснив Гемуль, показуючи сокиру. – Старі дошки та цурпалки, пообтикувані цвяхами. Добре, що є тепер з ким порозмовляти... Я прийшов сюди відпочити, – вів далі Гемуль. – Вирішив зробити несподіванку старим знайомим! – він засміявся, ставлячи сокиру на долівку дровітні. – Послухай-но, мудрику, занеси дрова до кухні, щоб вони просохли, потім поскладаєш їх ось тут і тут, а я тим часом приготую каву. Кухня – праворуч, з протилежного боку будинку.

– Я знаю, – відповів Лавка.

Гемуль почалапав до будинку, а мудрик заходився збирати в оберемок дрова. Гемуль не звик рубати дрова – це мудрик відразу помітив, – але ця робота йому, очевидно, дуже подобалася. Свіжі полінця приємно пахли.

Гемуль вніс до вітальні тацю з кавою й поставив її на овальний столик з червоного дерева.

– Ранкову каву прийнято пити на ґанку, – пояснив він. – Але гостям, які вперше прийшли на гостину, каву слід подавати у вітальні.

Стільці мали бордову оксамитову оббивку, а спинку кожного прикрашала мереживна серветка. Мудрик боязко роззирався у цій гарній, витриманій у суворому стилі кімнаті. Він навіть боявся сісти, меблі були надто розкішними. Кахельна піч, розмальована візерунками з соснових шишок, з блискучими латунними дверцятами, сягала стелі, шнур пічної заслінки вигаптуваний бісером. Комод, кожна шухлядка якого мала позолочену ручку, також був відполірований до блиску.

– Чому ти не сідаєш? – здивувався Гемуль.

Мудрик примостився на самому краєчку стільця, витріщившись на портрет над комодом. На портреті було зображено якусь сивочолу особу з близько посадженими очицями, хвостом та надзвичайно великим носом.

– Це їхній пращур, – пояснив Гемуль. – У ті часи вони ще мешкали за кахельними печами…

Погляд мудрика помандрував далі, до східців, що зникали у моторошній темряві горища.

– Може, в кухні тепліше, – здригнувшись, мовив він.

– Твоя правда, – сказав Гемуль. – В кухні затишніше.

Він підхопив тацю, і вони вийшли з вітальні.

За весь день вони ані словом не згадали про родину, яка покинула свій дім. Гемуль згрібав опале листя в садку й базікав про все, що спадало йому на думку, а мудрик мовчки ходив за ним, збираючи листя в кошик.

На якусь мить Гемуль затримався біля Татової блакитної скляної кулі, зазирнув досередини.

– Окраса саду. Коли я був ще дитиною, такі кулі зазвичай вкривали сріблом, – мовив він і знову взявся до роботи.

Мудрик Лавка навіть не глянув на кулю. Він хотів помилуватися нею, коли залишиться сам. Скляна куля була осердям Долини, у ній завжди віддзеркалювалися мешканці цієї околиці. Якщо хоч хтось із родини Мумі-тролів залишився удома, їх можна буде побачити в темно-блакитній скляній глибині.

Коли настали сутінки, Гемуль зайшов до вітальні й завів Татів настінний годинник. Спершу годинник забамкав, мов шалений, часто і нерівно, а потім пішов звичним ходом. Тепер годинник цокав тихо й рівномірно, вітальня знову ожила. Гемуль підійшов до барометра. Великий барометр мав прикрашений орнаментом корпус із тьмяного червоного дерева. Гемуль постукав по ньому. Прилад показував перемінно. Гемуль повернувся до кухні.

– Усе починає налагоджуватися! – сповістив він. – Зараз розпалимо у печі й вип'ємо ще кави. Гаразд?

Гемуль запалив кухонну лампу, приніс із комори сухарики з корицею.

– Справжні корабельні сухарі, – пояснив він. – Вони нагадують мені про мого човна. їж, мудрику! Ти надто худий!

– Дуже дякую.

Гемуля охопило легеньке збудження, він нахилився над кухонним столом і сказав:

– Мій вітрильник збудований на славу. Що може бути ліпшого на світі, як спустити навесні човна на воду?

Мудрик бовтав сухариком у каві і вперто мовчав.

– Отак чекаєш, чекаєш, – не вгавав Гемуль, – а тоді нарешті приходить весна; піднімаєш вітрило і гайда в море!

Мудрик поглядав на Гемуля з-під навислої на очі гривки й врешті видушив з себе:

– Ага…

Гемуль раптом спохмурнів – у хаті було надто тихо.

– Однак не завжди вдається здійснити все, що задумав, – сказав він. – Ти знаєш тутешніх мешкан-ців?

– Так, Мумі-маму, – відповів мудрик. – Інших пригадую невиразно…

– Я так само, – підхопив Гемуль, зрадівши, що дочекався хоч слова від мудрика. – Я ніколи до них не приглядався. Були собі та й були… – він завагався на мить, підшукуючи слова. – Я просто завжди відчував їхню присутність, якщо ти розумієш, що я маю на увазі… От, як, скажімо, присутність дерев чи речей…

Мудрик знову замкнувся у собі. За якийсь час Гемуль підвівся і сказав:

– Час, мабуть, спати… Завтра буде новий день.

Він повагався мить. Чудовий літній образ кімнатки для гостей на південному боці будинку безповоротно зник, тепер він бачив перед собою лише сходи, що вели до темної мансарди з порожніми кімнатами. Гемуль вирішив спати у кухні.

– Я трохи погуляю, – пробурмотів мудрик Лавка.

Він зачинив за собою двері й зупинився на східцях.

Надворі було темно хоч в око стрель. Мудрик трохи почекав, доки очі звикли до темряви, а тоді поволі зійшов у садок. Крізь пітьму ночі пробивалося голубувате світло. Мудрик дійшов до скляної кулі й зазирнув досередини. Вона була глибока, наче море, по якому котилися запаморочливо розлогі хвилі. Мудрик вдивлявся у кулю, не відводячи очей; минав час, але він терпляче чекав. Нарешті у глибокій синяві спалахнув слабенький вогник. Він засвічувався і гаснув, засвічувався і гаснув з рівними інтервалами, ніби маяк.

"Як вони далеко", – подумав мудрик Лавка. У нього змерзли лапки, але він вперто стояв, заворожено дивлячись на вогник, який то з'являвся, то зникав і був таким слабеньким, що ледве можна було його помітити. Мудрик відчув себе ошуканим.

Гемуль стояв посеред кухні з гасовою лампою в лапі і думав, яка ж це прикра і невдячна справа витягати матрац, шукати місце, де б його покласти, роздягатися й усвідомлювати, що ще один день перейшов у ніч.

"Як же так? – дивувався він. – Увесь день я був таким веселим і життєрадісним. То в чому ж тепер справа?"

Доки Гемуль стояв, дивуючись самому собі, двері ґанку відчинилися, і хтось увійшов до вітальні, перевернувши мимохідь стільця.

– Чого ти бешкетуєш? – гукнув Гемуль.

Ніхто йому не відповів. Гемуль підняв догори лампу.

– Хто там?!

Чийсь дуже старечий голос загадково відповів:

– А я тобі не скажу!

7

Він був дуже старий і забудькуватий. Одного темного осіннього ранку він прокинувся й забув, як його звуть. Трохи сумно забувати чужі імена, зате як чудово забути власне!

Він вирішив не вставати з ліжка, лежав собі увесь день, перед очима щораз з'являлися нові видива, різні думки приходили й відлітали геть; інколи він засинав, знову прокидався, але так і не згадав, хто він. То був спокійний і водночас дуже цікавий день.

Увечері він спробував придумати собі ім'я, щоб встати нарешті з постелі. Дід Дурко? Дядько-панько? Дядько-пунько? Дідо Страхополох? Глухань?

А скільки є таких, що, відрекомендувавшись, одразу втрачають свої імена. Вони приходять у неділю, надривно викрикують обов'язкові у

гостях ввічливі запитання, бо до них ніяк не доходить, що він не глухий. Вони намагаються розмовляти з ним простими реченнями, щоб він зрозумів, про що йдеться. Вони бажають йому "на добраніч", йдуть собі додому і там співають, танцюють та забавляються до наступного ранку. Це – родичі.

– Я Дядько-панько, – прошепотів він урочисто. – Зараз я встану і забуду всіх родичів на світі!

Майже всю ніч Дядько-панько просидів біля вікна, вдивляючись у темряву, переповнений сподіваннями. Хтось пройшов повз його дім і зник у лісі. Чиєсь освітлене вікно віддзеркалювалося у воді на протилежному березі затоки. Можливо, там бенкетували, а може, й ні. Ніч поволі минала, а Дядько-панько все ще сподівався збагнути, чого ж йому пригнеться.

І аж на світанку він нарешті зрозумів, що хоче податися в долину, де він колись, дуже давно, побував. Цілком можливо, що йому доводилося тільки чути або ж читати про ту долину, але це не мало жодного значення. Найважливіше, що долиною протікав струмок. Чи, може, то була річечка? Але ніяк не ріка! Дядько-панько вирішив, що то таки струмок, йому більше до вподоби були струмки, ніж ріки. Там протікав прозорий дзюркотливий струмок, а він сидів, звісивши ніжки, на містку й милувався маленькими рибками, що ганялися одна за одною у воді. І ніхто не заганяв його спати. Ніхто не запитував, як він себе почуває, щоб тут же заговорити про цілком сторонні речі, не давши йому навіть можливості прислухатися до себе й визначити, як він все-таки себе почуває, добре чи зле. У тій долині він міг забавлятися й співати всю ніч і останнім іти спати на світанні.

Дядько-панько не відразу прийняв рішення. За своє життя він навчився, яке велике значення має тверезa оцінка мрій та бажань, і знав, що мандрівку в невідомість слід ґрунтовно обдумати і підготувати.

Багато днів Дядько-панько блукав навколишніми пагорбами над довгою темною затокою, щораз глибше поринаючи у світ власного забуття, а долина тим часом ставала йому ближчою.

Останні багряні та жовті листочки облітали з дерев і шаруділи у нього під ногами (Дядько-панько все ще мав чудові міцні ноги). Інколи він підбирав палицею з землі гарного листочка і казав сам до себе: "Це клен. Цього я не забуду". Дядько-панько дуже добре знав, що йому слід пам'ятати.

За дні, що проминули, йому пощастило забути дуже багато. Кожного ранку він прокидався з тим самим загадковим відчуттям, що невдовзі щось повинно відбутися, й одразу ж починав ретельно забувати все підряд, щоб наблизити до себе Долину. Ніхто йому не заважав, ніхто не розказував, хто він такий.

Дядько-панько знайшов під ліжком кошика, поскладав у нього свої ліки, поклав маленьку плящинку коньяку, щоб лікувати кольки у шлунку. Він намастив собі шість канапок, розшукав парасолю. Дядько-панько підготував втечу, він покидав свій дім.

Упродовж років на підлозі у домі Дядька-панька нагромадилося чимало мотлоху. Речей назбиралося так багато, що не було сенсу їх підбирати й прибирати, а причин, щоб цього не робити, було іще більше. Речі купчилися островами – покинутий, нікому не потрібний архіпелаг. За давньою звичкою він обходив їх або ж переступав. Це вносило розмаїття у щоденне сновигання кімнатою і водночас сповнювало його відчуттям, що є у його житті певна постійність і стабільність. А тепер Дядько-панько вирішив, що речі йому більше не потрібні. Він взяв віника і вчинив у кімнаті справжній погром. Усе – залишки їжі, погублені капці, клубки пилюки, розсипані пілюлі, забуті аркушики із списком того, що слід не забути зробити, ложки й виделки, ґудзики й нерозпечатані листи – геть усе він змів на одну купу. З тієї велетенської купи дядечко вишпортав вісім пар окулярів і поклав їх до кошика. "Я ж тепер дивитимуся на цілком нові речі..." – подумав він.

Долина була вже зовсім поруч, немов би рогом, але Дядько-панько відчував, що ще не неділя.

У п'ятницю або суботу Дядько-панько покинув свій дім і, ясна річ, залишив прощального листа, бо як же інакше. "Іду світ за очі, почуваюся прекрасно! – написав він. – Я чув усе, що ви мені наторохтіли за сотні років, бо ж не глухий. І знаю, що ви без угаву гуляли й бенкетували потайки від мене". І жодного підпису.

Потім Дядько-панько одягнув нічну сорочку, гамаші, взяв з підлоги свій маленький кошик, відчинив двері, замкнув їх за собою, полишивши в порожній хаті сто довгих нудних літ, і, окрилений новим ім'ям та новими сподіваннями, рушив просто на північ, до щасливої Долини, і ніхто над затокою не знав, що він утік. Багряні і жовті листочки кружляли у нього над головою, а вдалині, з-поміж пагорбів, насувався новий осінній дощ, щоб змити рештки того, чого він не хотів пам'ятати.

8

Чепурулі довелося трохи відкласти свої відвідини Долини Мумі-тролів – вона ніяк не могла вирішити, пересипати їй речі нафталіном чи ні. Протимольна профілактика – це велика акція з провітрюванням, чисткою та усілякими іншими заходами, не кажучи вже про те, що самі шафи слід ретельно вимити й вичистити з содою та милом. Та досить було Чепурулі взяти до рук щітку чи ганчірку, як їй відразу паморочилося в голові, а з шлунка до горла підкочувалася млість. Не могла вона прибирати, і хоч трісни. А все після отого миття вікна на горищі.

– Але ж так не годиться, – бідкалася Непу руля. – Міль поїсть усю мою одіж!

Вона не знала, скільки часу гостюватиме. Якщо їй знудиться в гостях, то побуде кілька днів та й повернеться. Якщо ж відвідини будуть

приємними, то чому б не залишитися на місяць. А за місяць відсутності міль та хробаки-хутроїди понівечать увесь її одяг. З жахом вона уявила собі, як ця нечисть вгризатиметься крихітними щелепами у сукні та килими, як зловтішатиметься, допавшись до її лисячого боа!

Урешті-решт Чепуруля так втомилася від власної нездатності прийняти якесь остаточне рішення, що, не роздумуючи більше, вхопила валізку, накинула на шию лисяче боа, замкнула дім і подалася в дорогу.

Долина Мумі-тролів лежала не так уже й далеко від її оселі, та доки вона дійшла, валіза обважніла, немов каменюка, а черевички натерли лапки. Чепуруля підійшла до дверей ґанку й постукала, почекала трішки, а що ніхто не відчинив, увійшла до вітальні. Вона зразу помітила, що в будинку дуже давно не прибиралося. Чепуруля зняла нитяні рукавички й провела пальцем по карнизу кахельної печі, залишивши білий слід на сірій пилюці.

– Неймовірно, – вражено прошепотіла вона, аж здригнувшись. – Занехаяти отак оселю… З власної волі…

Вона поставила валізку на підлогу й підійшла до вікна. Шибки теж були брудними, дощ посмугував їх сумними патьоками. Лише зауваживши заслонені гардинами вікна й зачохлену тюлем люстру, Чепуруля зрозуміла, що нікого немає вдома. Ураз студений дух занедбаного будинку огорнув її з усіх боків, і вона відчула себе глибоко ошуканою. Відчинивши валізку, вона вийняла порцелянову вазу, подарунок Мамі Мумі-троля, й поставила її на стіл. Як німий докір… У домі панувала неймовірна тиша.

Раптом Чепуруля бігцем кинулася на другий поверх. Там було ще холодніше – застояна студінь, яка буває у літніх будиночках, замкнених на зиму. Чепуруля відчиняла нарозтвір двері за дверима. В усіх кімнатах панував присмерк від спущених на вікнах жалюзі і віяло пусткою. Чепуруля перелякалася не на жарт, вона заходилася відчиняти усі

комірчини, спробувала відчинити й одежну шафу, однак та не піддавалася, тож вона замолотила по дверцятах кулачками, а тоді вибігла на горище й смикнула за двері мансарди.

Там, перелякано витріщившись, сидів маленький мудрик, на колінах у нього лежала велика книжка.

– Де вони? Де вони? – нетямилася Чепуруля.

Мудрик випустив з лапок книжку й забився під стіну, та, зачувши запах чужої збаламученої чепурулі, зрозумів, що вона не таїть в собі загрози – Чепуруля пахла страхом.

– Я не знаю, – відповів він тоненьким голосочком.

– Я ж прийшла до них у гості! – скрикнула Чепуруля. – Принесла подарунок… Дуже гарну вазу. Не могли ж вони поїхати звідси, не сказавши нікому й слова!

Маленький мудрик мовчки похитав головою, не зводячи з неї вибалушених очиць. Тоді Чепуруля хряснула дверима й пішла собі геть.

Мудрик Лавка відповз назад, на купу рибальських неводів, влаштував собі нове зручне кубельце і знову почав читати. То була дуже велика й груба погризена щурами книжка без початку й без кінця, з пожовклими сторінками. Мудрик не звик до читання, тож кожний рядок піддавався з йому з великою натугою. Він усе ще сподівався, що книга відкриє йому таємницю, чому родина Мумі-тролів покинула домівку і куди їх занесло. Однак у книжці розповідалося про цілком інші речі, про дивовижних звірів та похмурі краї, жодної назви Лавка ніколи не чув. Він уявлення не мав, що у морських глибинах живуть радіолярії та унікальні екземпляри нумулітів. Один з нумулітів не мав нічого спільного зі своїми родичами, зате набув деяких ознак родини ноктілуки, а потім поступово

став ні на кого не схожим, хіба на самого себе. Він був зовсім крихітним і малів ще більше, коли лякався.

"Не можемо надивуватися, – читав далі мудрик Лавка, – цій рідкісній різновидності виду протозоа. Причини її особливого розвитку не піддаються, ясна річ, жодним усталеним теоріям, однак можна припустити, що вирішальною умовою її існування є наявність електрично зарядженого середовища. Очевидно, у той час, коли постала ця різновидність, на землі шаленіли електричні шторми. У післяльодовиковий період, як ми вже писали раніше, гірські кряжі зазнавали впливу постійної негоди, а море, що їх омивало, заряджалося електрикою".

Мудрик Лавка опустив книжку на коліна. Він не розумів до путтяя, про що в ній ішлося, та й речення були надто довгими. Але йому подобалися чудернацькі гарні слова, до того ж, він ніколи не мав власної книжки. Він заховав її під неводи, ліг і задумався. Під розбитим віконцем горища спала униз головою летюча миша.

Із садка долинув пронизливий голос Чепурулі – вона знайшла Гемуля.

Мудрика Лавку зборювала дрімота. Він спробував пофантазувати про щасливу родину Мумі-тролів, але розповідь не клеїлася. Тоді він почав розповідати про самотнє звірятко, маленького нумуліта, трохи схожого на ноктілуку, який любив електрику.

9

Лісом чимчикувала Мюмля. "Як чудово бути мюмлею, – думала вона собі. – Я радісна і щаслива, як ніхто на світі!"

Вона любила свої стрункі ніжки і червоні чобітки. На її голівці красувалася мюмляча зачіска – блискуче пряме червоно-жовте

волоссячко, закручене цибулькою на потилиці. Мюмля мандрувала мочарами, горами і долами, брела повз глибокі, залиті дощовою водою вибалки, схожі тепер на підводні царства. Вона йшла швидко, іноді навіть підбігала, щоб відчути, якою легкою й тендітною вона є.

Мюмлі закортіло відвідати свою молодшу сестричку, Маленьку Мю, яку вже давно взяла до себе родина Мумі-тролів. Мюмля уявляла собі, що Мю анітрохи не змінилася, зосталася такою ж діловитою злючкою, як раніше, а за постіль їй так само править кошичок з шитвом.

Коли Мюмля дісталася Долини, Дядько-панько рибалив на містку. Він сидів під парасолею у нічній сорочці, гамашах та капелюху. Мюмля ніколи не бачила Дядька-панька зблизька, тож тепер із зацікавленням уважніше приглянулася до нього. Був він, на диво, маленького зросту.

– А я знаю, хто ти, – казав він. – Я, щоб тобі було відомо, Дядько-панько! А ще я знаю, що ви забавляєтеся допізна, бо у ваших вікнах усю ніч горить світло!

– А мені байдуже, що ви собі там знаєте, – безтурботно відповіла Мюмля. – Чи не бачили ви Маленької Мю?

Дядько-панько витягнув з води своє пристосування для риболовлі – на нього нічого не упіймалося.

– То де Мю? – перепитала Мюмля.

– Не кричи! – рявкнув на неї Дядько-панько. – Я не глухий! Розлякаєш мені рибу, і вона втече!

– Ваша риба вже давно втекла! – засміялася Мюмля і побігла далі.

Дядько-панько пирхнув і зручніше вмостився під парасолею. У його струмку завжди було багато риби. Він глянув на брунатну воду, що мов

кипіла блискучим набухлим колошматтям, піднімаючи з дна усілякий мотлох й несучи його униз за течією…

"Щось тут не те, – думав Дядько-панько занепокоєно. – Місток наче той самий. З містком усе гаразд. Але сам я не той, що колись…" Думки кудись відпливли, й Дядько-панько заснув.

На ґанку сиділа Чепуруля, обгорнувши ніжки ковдрами. Збоку здавалося, ніби вся Долина належить їй, але вона цьому не надто рада.

– Привіт! – гукнула Мюмля. Вона одразу побачила, що будинок стоїть порожняком.

– Доброго дня, – привіталася Чепуруля зі стриманою люб'язністю, з якою вона завжди зверталася до мюмль. Вони забралися собі геть! Не сказавши ні слова! Ще добре, двері не замкнули!

– Мумі-тролі ніколи не замикають дверей.

– Замикають, ще й як замикають, – прошепотіла Чепуруля, довірливо схилившись до Мюмлі. – Одежну шафу нагорі замкнули! Ховають, напевно, там свої найцінніші речі!

Мюмля приглянулася до Чепурулі: налякані очі, штивні кучері, кожний кучерик пришпилений шпилькою до волосся, боа на шиї – лисяча голова кусає сама себе за хвіст. Чепуруля анітрохи не змінилася.

У садку на стежці з'явилася постать Гемуля, він згрібав сухе листя. За ним метушився маленький мудрик, збираючи те листя до кошика.

– Привіт! – зрадів Гемуль. – Ти теж тут?

– А то хто? – запитала Мюмля, показуючи на мудрика.

– Я принесла подарунок… – озвалася за спиною у Мюмлі Чепуруля.

– Це – мудрик, – пояснив Гемуль. – Він допомагає мені прибирати в саду.

– Дуже гарну порцелянову вазу Мумі-мамі, – гостро встряла Чепуруля знову.

– Зрозуміло, – кивнула Мюмля. – А ти згрібаєш листя?

– Так, хочу, щоб тут було гарно, – відповів Гемуль.

– Не можна чіпати старе листя! – раптом закричала Чепуруля. – Це небезпечно! Це ж гниль! – вона збігла з ґанку, волочачи за собою ковдри. – Бактерії! – викрикувала вона. – Черви! Личинки! Гусінь! Не смійте його чіпати!

Гемуль незворушно продовжував орудувати граблями. Лише його зосереджене наївне обличчя наморщилося.

– Я хочу зробити приємність Мумі-татові, – буркнув він.

– Я знаю, про що кажу! – в голосі Чепурулі зазвучала погроза, вона підійшла ближче.

Мюмля глянула на обох.

"Старе листя? – подумала вона. – Які ж то диваки бувають на світі!.."

Вона увійшла до будинку, піднялася на горішній поверх. Там було дуже холодно. Південна кімната для гостей не змінилася: білий комод, давно вицвіла картина, на якій було зображено шторм, блакитна перина з гагачого пуху. Жбан на воду був порожній, на дні скоцюрбився

мертвий павук. Посеред кімнати стояла валізка Чепурулі, а на ліжку лежала рожева нічна сорочка.

Мюмля віднесла валізу та нічну сорочку до північної гостьової кімнатки і замкнула двері. Південна кімната належала їй, це було так само безсумнівно, як і те, що під вафельною серветкою на комоді лежав її старий гребінець. Вона підняла серветку – гребінець був на місці. Мюмля сіла до вікна, розпустила своє довге гарне волосся й почала його розчісувати. Унизу, під вікном, не вщухала суперечка, але слів чутно не було.

Мюмля раз у раз проводила гребінцем, наелектризоване волосся стріляло іскорками й ставало дедалі блискучішим. Вона замислено дивилася на великий сад: осінь змінила його до невпізнання – сад став неначе чужим, покинутим. Ряди голих дерев, огорнені дощовою пеленою, були схожі на сірі лаштунки. Безгучна сварка перед ґанком тривала. Гемуль і Чепуруля розмахували лапами, бігали туди й сюди і здавались такими ж примарними, як і дерева. Тільки мудрик стояв, потупившись, тихо й непорушно.

Широка тінь набігла на Долину, надходила нова дощова хмара. Отоді на містку з'явився Нюхмумрик. То міг бути тільки він і ніхто інший, бо ніхто, окрім нього, не носив такого зеленого одягу. Він зупинився біля кущів бузку, приглядаючись, а тоді рушив далі, тільки не так, як завжди, а дуже повільними кроками. Мюмля відчинила вікно.

Гемуль пожбурив убік свої граблі.

– Я тільки те й роблю, що всюди наводжу лад, – розсердився він.

– У часи Мумі-мами все було інакше, – сказала Чепуруля, ні до кого не звертаючись.

Мудрик не зводив очей з її червоних черевичків, він бачив, що вони їй затісні. Налетів дощ, останній сумовитий листочок відірвався від гілки й упав на ґанок. Дощ припустив не на жарт.

– Привіт! – гукнув Нюхмумрик.

Усі перезирнулися.

– Наче дощ падає, – нервово пробурмотіла Чепуруля. – Нікого немає вдома…

– Як добре, що ти прийшов, – зрадів Гемуль. Нюхмумрик завагався на мить, зробив якийсь невизначений жест, глибше натягнув на голову капелюха і, повернувшись, рушив назад до річки. Гемуль та Чепуруля подалися за ним услід. Вони чекали трохи осторонь, доки Нюхмумрик розкладав свій намет біля містка, а потім бачили, як він заліз досередини.

– Як добре, що ти прийшов, – повторив Гемуль. Вони ще трохи почекали під дощем, але Нюхмумрик не з'явився з намету.

– Він спить, – прошепотів Гемуль. – Втомився… Мюмля бачила, як Гемуль з Чепурулею повернули додому. Вона зачинила вікно й старанно уклала волоссячко на потилиці гарною тугою цибулькою.

Немає нічого ліпшого, як насолоджуватися життям, – це ж так просто! Мюмля ніколи не переймалася долею сторонніх, які стрічалися їй на шляху, вона відразу забувала про них і намагалася ніколи не втручатися у чужі справи. Її потішала метушня інших, Мюмля спостерігала за нею з деяким здивуванням.

Пухова перина була блакитного кольору. Мумі-мама шість років збирала гагачий пух, і ось перинка лежить на ліжку у південній гостьовій кімнаті під мережним покривалом, чекаючи на того, хто вміє

насолоджуватися життям. Мюмля вирішила покласти собі до ніжок грілку, вона знала, де у Мумі-тролів лежить грілка. Що п'ятий день вона миє голову дощівкою. Як посутеніє, Мюмля трішки поспить. А увечері кухня нагріється від плити, на якій готують вечерю.

Можна лежати на містку, спостерігаючи, як унизу струменіє вода. Можна бігати або брести калюжками у червоних черевичках. Або, згорнувшись клубочком, прислухатися до лопотіння дощу по дахівці. Насолоджуватися життям дуже легко!

Листопадовий день хилився до вечора. Мюмля залізла під перину, обхопивши ніжками грілку, потягнулася так, аж захрускотіло. Надворі падав дощ. За кілька годин вона достатньо зголоднієє, щоб скуштувати Чепурулиної вечері, може, їй навіть закортить побазікати. Але зараз їй хотілося тільки одного: поринути у тепло, щоб увесь світ обернувся на велику м'яку перину, яка огорне одну із мюмль, а що залишилося поза тим світом, їй байдуже. Мюмлі ніколи нічого не снилося, вона спала, коли їй хотілося спати, і прокидалася, коли вартувало прокидатися.

10

У наметі було темно. Нюхмумрик виліз зі свого спального мішка. Оті загублені п'ять тактів не наблизилися ані трішки. Жодного натяку на музику. Зовні було зовсім тихо, дощ ущух. Нюхмумрик вирішив посмажити шматок свинини і пішов до дровітні за дровами.

Коли він розпалив вогонь, до намету знову зайшли Гемуль та Чепуруля.

– Ви вже вечеряли? – поцікавився Нюхмумрик.

– Ні, ми не можемо повечеряти, – відповів Гемуль. – Ніяк не домовимося, кому мити посуд…

– Мудрикові! – випалила Чепуруля.

– Ні, мудрик не митиме, – заперечив Гемуль. – Він допомагав мені в садку… Займатися домашнім господарством повинні Мюмля та Чепуруля, бо ж вони жіночого роду. Хіба я не маю рації? Я готую каву й піклуюся, щоб усім було затишно. А Дядько-панько такий старий, що може робити все, що йому заманеться…

– А Гемуль тільки й знає, що керувати всіма! – обурено вигукнула Чепуруля.

Обоє не зводили з Нюхмумрика очей, з острахом чекаючи, що він скаже.

"Що таке мити посуд? – думав Нюхмумрик. – Вони нічого не знають. Це сполоснути тарілку в струмку, змити лапки, зняти прилиплого зеленого листка. Нічого надзвичайного… Про що вони торочать?"

– Хіба гемулі не пориваються завжди усіма керувати? – не відступилася Чепуруля. – Це важливо з'ясувати.

Нюхмумрик підвівся, він трохи їх побоювався. Він намагався знайти якусь відповідь, щоб розсудити їх, але все, що приходило на гадку, не видавалося йому справедливим чи переконливим.

Раптом Гемуль скрикнув:

– І зовсім я не пориваюся керувати! Хочу жити в наметі й почуватися вільним!

Він шарпнув вхідне полотнище й заповз досередини, заповнивши собою увесь простір намету.

– Бачиш, що діється? – прошепотіла Чепуруля.

Вона трохи постояла й подалася геть.

Нюхмумрик зняв з вогню сковорідку, – м'ясо засмажилося на вугіль. Він натоптав свою люльку. Трохи помовчавши, обережно запитав:

– А ти призвичаєний спати у наметі?

Зсередини долинула буркітлива відповідь:

– Не знаю нічого ліпшого, як жити на природі!

Надворі зовсім стемніло, але в будиночку Мумі-тролів світилися два вікна на горішньому поверсі, рівне, м'яке світло сіялося, як завжди вечорами, ніби нічого й не сталося.

Чепуруля лежала у північній мансарді з папільйотками у волоссі, від яких боліла голова, натягнувши ковдру до самого носа. Вона рахувала вузли від сучків на дощаній стелі, і їй дошкуляв голод.

Увесь час, від першої миті свого перебування у Долині, Чепуруля не мала сумніву в тому, що саме вона готуватиме їсти. їй подобалося наводити лад у шафках з харчами, виставляти рівними рядками маленькі слоїчки та мішечки, вона охоче придумувала нове застосування невикористаним решткам їжі у запіканках та крокетах – ніхто би й не здогадався, з чого ті смаколики. Чепуруля любила куховарити так ощадно, щоб не пропала даремно жодна манна крупинка.

Великий гонг родини Мумі-тролів висів на ґанку. Чепурулі завжди мріялося скликати друзів на обід, ударяючи в дзвінкий латунний гонг. Бом-бам! – лунало би понад Долиною, й усі збігалися б на його заклик з

радісними вигуками: "Обід! Обід! А що ти нам нині зготувала? Ми так зголодніли!"

Чепурулі аж сльози набігли на очі. А отой Гемуль усе зіпсував! Вона б і посуд мила залюбки, лиш би її ніхто до цього не змушував. "Домашнім господарством повинна займатися Чепуруля, бо вона жіночого роду..." Ха! Та ще й з Мюмлею!

Чепуруля погасила свічку, щоб не горіла без потреби, й накрилася ковдрою з головою. Скрипнули східці. Знизу, з вітальні, долинуло слабке шамотіння. Десь гримнули двері. "Звідки береться стільки звуків у порожньому будинку?" – подумала Чепуруля і враз згадала, що будинок зовсім не порожній, у ньому поселилася купа люду. Та все ж він чомусь видавався їй порожнім...

Дядько-панько лежав у вітальні на канапі, тицьнувшись носом у гарнесеньку оксамитову подушку, коли почув, як хтось крадеться на кухню. Тихенько дзенькнуло скло. Він сів, нашорошивши у темряві вуха, й подумав: "Ага, вони бенкетують!"

Згодом усе стихло. Дядько-панько прошмигнув босими ногами по холодній підлозі до кухонних дверей. У кухні також було темно, але з-під дверей комори пробивалася смужка світла.

"Ага! – подумав собі Дядько-панько. – Заховалися у коморі!"

Він шарпнув на себе двері й побачив Мюмлю, яка ласувала консервованими огірками. Біля неї на полиці горіли дві свічки.

– О-о, тобі теж захотілося того, що й мені, – сказала вона. – Є огірки і сухарики з корицею. А ще пікулі, але їх не їж, вони надто гострі для шлунку.

Дядько-панько ухопив, не роздумуючи, слоїк з пікулями і заходився їх наминати. Вони йому не смакували, однак слоїка з лап не випустив.

– Твій шлунок не впорається з пікулями, – знову озвалася за якийсь час Мюмля. – Ти вибухнеш і вмить помреш!

– На відпочинку не вмирають! – бадьоро заперечив Дядько-панько. – А що тут в них у каструлі?

– Ялинова глиця. Перш ніж заснути на всю зиму, мумі-тролі набивають животи глицею, – пояснила Мюмля, зазираючи під покришку. – О, а пращур, здається, половину вже ум'яв.

– Що за пращур? – поцікавився Дядько-панько, непомітно досягаючи з Мюмлиного слоїка огірок.

– Отой, що мешкає в кахельній печі, – відповіла Мюмля. – Йому триста років. Тепер він спить.

Дядько-панько промовчав. Він зважував, добре це чи зле, що є хтось на світі старіший за нього. Питання зачепило його за живе, тож Дядько-панько вирішив розбудити пращура, щоб познайомитися з ним.

– Даремна справа будити старого, – стримала його Мюмля. – Пращур прокинеться аж у квітні. А ти з'їв мені півслоїка огірків…

Дядько-панько надув щоки й наморщив носа, запхав до кишень кілька огірків та сухариків, взяв одну свічку й почалапав назад до вітальні. Там він поставив свічку на підлогу біля печі й відчинив дверцята. Усередині було темно. Тоді Дядько-панько присвітив свічкою в отвір печі й знову зазирнув досередини, але не побачив нічого, окрім якогось паперового клоччя та сажі, що натрусилася з комина.

– Ти тут?! – гукнув він. – Прокидайся! Я хочу на тебе подивитися!

Але пращур не озвався. Він спав глибоким зимовим сном із напханим глицею животом.

Дядько-панько витягнув з печі клаптик паперу, що виявився листом. Він сів на підлозі, намагаючись пригадати, куди подів свої окуляри, але надаремно. Тоді Дядько-панько заховав листа в надійне місце, загасив свічку й знову запорпався у свої подушки.

"Цікаво, чи запрошують вони пращура на свої свята? – подумав він з прикрістю. – У кожному разі я мав сьогодні чудовий день. То був цілком мій і нічий інший день!"

Мудрик Лавка лежав у коморі на горищі й читав свою книжку. Невеличке кружало світла від лампи дарувало йому затишок у цьому великому чужому будинку.

"Як ми уже згадували вище, – читав мудрик, – цей дивний вид отримував енергію від електричних зарядів, які регулярно накопичувалися в гірських ущелинах й освітлювали ночі білими та фіолетовими спалахами. Ми можемо уявити собі, як останній із вимираючого виду нумулітів поступово піднімається на морську поверхню, як прагне допастися до безкраїх боліт у мокрих від дощів лісах, де блискавки віддзеркалюються у бульбашках повітря, що виринають з болотяних надр, і як врешті-решт покидає свою рідну стихію".

"Як же йому було самотньо, – думав Лавка. – Він був не схожим на інших, байдужий своїм родичам, і тому пішов від них геть. Цікаво, де він зараз, і чи пощастить мені коли-небудь зустрітися з ним? Може, він покажеться мені, якщо я добре зосереджуся на розповіді..."

– Кінець розділу, – промовив уголос мудрик Лавка й погасив світло.

11

Доки спроквола розвиднювалося, а листопадова ніч переходила в ранок, з моря прийшов туман. Він повз угору схилами й скочувався уділ по інший бік гірських кряжів, по вінця заповнюючи долини. Нюхмумрик налаштувався прокинутись рано, щоб мати кілька годин лише для себе. Ватра давно погасла, але він не мерз. Нюхмумрик володів простим, однак рідкісним мистецтвом зберігати власне тепло: він зібрав його навколо себе і лежав дуже тихо, намагаючись не задрімати.

Туман приніс із собою пронизливу тишу, ніде ані шерехне.

Нюхмумрик прокинувся враз, як прокидаються звірі, бадьорий і виспаний. П'ять тактів забриніли десь зовсім поруч.

"Це добре, – подумав Нюхмумрик. – Вип'ю горнятко чорної кави і їх упіймаю". (Ліпше би він не пив тої кави...)

Ранкова ватра спалахнула й розгорілася. Нюхмумрик наповнив кавник водою з річки, поставив його на вогонь, відступив крок назад і, перечепившись за Гемулеві граблі, гепнувся горілиць. З неймовірним брязкотом покотилася униз берегом його каструля, а з намету виткнув носа Гемуль.

– Привіт! – привітався він.

– Привіт-привіт! – відгукнувся Нюхмумрик.

Гемуль прирачкував до ватри зі спальним мішком на голові. Він змерз, йому хотілося спати, але він твердо вирішив бути веселим та привітним.

– Яке чудове життя на природі! – вигукнув він.

Нюхмумрик пильнував, аби не збігла кава.

– Уявляєш, яке це щастя лежати в справжньому наметі, прислухаючись до розмаїтих нічних звуків! – захоплено торохтів Гемуль. – У тебе немає якихось ліків від кольок у вусі?

– Немає, – буркнув Нюхмумрик. – Тобі каву з цукром чи без?

– З цукром… Чотири шматочки, – попросив Гемуль. Його живіт почав зігріватися, поперек уже не так дошкуляв, як перед тим. Гаряча кава обпікала рота.

– З тобою приємно мати справу, – довірливо сказав Гемуль, – бо ти не балакучий. Ти так мало говориш, що можна подумати, ніби ти страшенно мудрий! Одразу кортить побалакати про свого човна…

Туман поволі почав розсіюватися, піднімаючись вгору. Спершу оголилася чорна земля, потім з імли виринули величезні Гемулеві черевики, але його голова усе ще залишалася невидимою. Усе було, як звичайно, нічого Гемулеві до дошкуляло, окрім вух; кава зігрівала живіт, він раптом відчув себе безтурботним і веселим.

– Ми розуміємо одне одного, ти і я. Татів човен пришвартований біля пристані, де купальня, чи не так?

Обом відразу згадалася вузька пристань, яка самотньо вигойдувалася на почорнілих палях у воді, купальня на її краю з шпичастим дахом, червоними й зеленими шибками у вікнах та стрімкими східцями, що вели у воду.

– Мені здається, човна там немає, – сказав Нюхмумрик, відставляючи убік горнятко, а сам подумав: "Вони кудись на ньому попливли. Але я не маю жодного бажання розмовляти про них з оцим гемулем".

Однак Гемуль не відступав, він нахилився до Нюхмумрика й серйозно мовив:

– Треба піти й подивитися. Тільки ми удвох. Так буде ліпше…

Вони увійшли в пелену туману, який уже піднімався угору й зникав. У лісі туман нагадував білу стелю без кінця і краю, яку підтримували чорні стовбури дерев – урочистий краєвид, немов створений для тиші. Гемуль думав про свого човна. Він мовчки плівся за Нюхмумриком до самого моря. Нарешті усе знову стало для нього простим і зрозумілим.

На пристані нічого не змінилося. Вітрильник зник. Дощана кладка та верша лежали вище лінії припливу, а маленьку шлюпку господарі відтягнули аж до самого узлісся. Сизий туман завис над водою, зм'якшуючи все навколо: і берег, і повітря, і тишу.

– Знаєш, що я відчуваю? – скрикнув Гемуль. – Щось таке… щось таке незвичайне! У мене більше не болять вуха!

Гемулеві раптом захотілося довіритися Нюхмумрикові, розповісти про свої намагання упорядкувати все навколо, щоби й іншим добре жилося, але від збентеження він не знаходив потрібних слів.

Нюхмумрик простував далі. Уздовж піщаного пляжу, скільки сягало око, тягнувся темний вал усілякого непотребу, винесеного на берег штормом та припливом. Почорнілі, обважнілі від води дошки та цурпалки з іржавими цвяхами й покрученими залізними скобами лежали під нагорненими водоростями і всохлою осокою.

Зажерливе море дотягнулося аж до перших дерев на узліссі, начепивши водорості на їхнє гілля.

– Тут пройшов буревій, – зауважив Нюхмумрик.

– Я докладаю всіх зусиль! – вигукнув позад нього Гемуль, продовжуючи уголос якісь свої думки. – Мені так страшенно багато чого хочеться.

Нюхмумрик звично чмихнув собі під ніс, а це означало, що він почув, але не має чого додати. Він піднявся на пристань. Під настилом на піщаному дні поволі вигойдувалася у такт хвилям коричнева маса. То були вирвані штормом водорості. Туман нараз зник, оголивши найпустельніше на всій землі узбережжя.

– Розумієш? – запитав Гемуль.

Нюхмумрик стиснув зубами люльку, задивившись на воду.

– Так-так, – пробурмотів він, а потім додав: – На мою думку, малі човни треба будувати, накладаючи лиштви одна на одну.

– І я такої ж думки, – підхопив Гемуль. – Саме так побудований мій човен. Цей спосіб найзручніший для малих човнів. їх треба смолити, а не лакувати, правда ж? Я щовесни просмолюю свого човна, перш ніж вийти в море. Послухай, а чи не допоможеш мені в одній справі? Йдеться про вітрило. Не можу вирішити, якого кольору воно повинно бути: червоного чи білого. Білий колір добрий, так би мовити, класичний. Але потім мені спало на думку, що червоне вітрило більш зухвале. Що ти на це скажеш? Чи, може, надто викличне?

– Та ні, чому ж... – втомлено відповів Нюхмумрик. – Хай буде червоне.

Його долала дрімота, й хотілося лише одного – заповзти до свого намету й відгородитися від світу.

Усю дорогу додому Гемуль розповідав про свого човна.

– Я зауважив у собі дивну річ, – сказав він. – Я відчуваю надзвичайну спорідненість душ з усіма, хто любить човни. Візьмімо для прикладу Мумі-тата. Якогось чудового дня він піднімає вітрило і вирушає в дорогу. Ось так просто! Вільний як птах! Знаєш, інколи мені здається, що ми з схожі з Мумі-татом. Трішки схожі, звичайно, та все ж.

Нюхмумрик знову чмихнув собі під ніс.

– Так-так, – вів далі Гемуль. – А який глибокий сенс у самій назві Татового човна – "Пригода"!

Вони попрощалися біля намету.

– То був прекрасний ранок! – сказав Гемуль. – Дякую, що вислухав мене!

Нюхмумрик сховався у наметі, який був такого літньо-зеленого кольору, що здавалося, ніби надворі сяє сонце.

Коли Гемуль підійшов до будинку, ранок уже скінчився і почався новий день. Ніхто й не здогадувався, що подарував Гемулеві цей ранок. Чепуруля відчинила вікно, щоб провітрити кімнату.

– Доброго ранку! – гукнув Гемуль. – Я спав у наметі! Я чув нічні звуки!

– Які звуки? – роздратовано перепитала Чепуруля, закріплюючи вікно гачками.

– Нічні звуки! – повторив Гемуль. – Я маю на увазі звуки, які чутно уночі.

– Он як!

Чепуруля не любила вікон, вони такі непевні, ніколи не знаєш, як вони себе поведуть – розчахнуться на вітрі чи захряснуться… У північній мансарді було холодніше, ніж надворі. Чепуруля сиділа перед дзеркалом, трясучись від холоду, виймала з волосся папільйотки й думала про те, що, де б вона не мешкала, вікна у неї завжди дивляться

на північ, навіть удома. Усе в неї навиворіт. І волосся не висохло до пуття, що й не дивно при такій вологості, кучері обвисли цурпалками, а ранкова зачіска – дуже важлива річ. Геть усе йшло шкереберть, ще й ота Мюмля припхалася не знати навіщо. Будинок перейшов вільгістю, звідусіль тхне запустінням, пилюки на палець; його слід провітрити, пустити перетяг усіма кімнатами, нагріти не одне відро води й влаштувати порядне велике прибирання…

Та тільки-но Чепуруля подумала про велике прибирання, як їй відразу запаморочилося в голові й стало млосно – на якусь жахливу мить вона немов зависла над прірвою. Чепуруля знала, що ніколи більше не зможе прибирати. "Як же я житиму, якщо не буду прибирати й куховарити? Усе інше – даремне гаяння часу!" – міркувала вона.

Дуже повільно Чепуруля зійшла униз сходами. Інші мешканці будинку сиділи на ґанку й пили каву. Вона обвела усіх поглядом, не пройшли повз її увагу ґудзуватий капелюх Дядька-панька й розкошлана голова мудрика, масивна потилиця Гемуля, що трохи почервоніла від ранкової прохолоди. Ось вони сидять усі разом за ранковою кавою, а в Мюмлі… о, яке гарне у неї волосся! Раптом Чепурулю охопила невимовна втома. "Ніхто мене тут не любить", – гірко подумала вона.

Чепуруля стояла посеред вітальні, роззираючись довкруги. Гемуль уже завів годинника й постукав по барометру. Меблі стояли на своїх місцях, однак все, що коли-небудь діялося у цій вітальні, було чуже, недосяжне і знати її не бажало. Чепуруля рвучко метнулася на кухню за дровами. Вона гаряче натопить кахельну піч, зігріє цей покинутий дім і всіх, хто намислив у ньому замешкати.

– Агов, як там тебе звуть! – зарепетував Дядько-панько під наметом. – Я врятував пращура! Мого друга пращура! Вона забула, що він живе у печі… Як вона могла про таке забути?! А тепер лежить на своєму ліжку й ридає…

– Хто? – не зрозумів Нюхмумрик.

– Та ота з лисячим боа, хто б іще! – розсердився Дядько-панько. – Хіба не жах?!

– Не біда, заспокоїться, – пробуркотів з намету Нюхмумрик.

Дядько-панько спантеличено замовк, Нюхмумрик його дуже розчарував. Він кілька разів гупнув ціпком по землі, пробубонівши собі під ніс чимало лайливих слів, а тоді подався униз, до містка, де сиділа Мюмля й розчісувала своє волосся.

– Бачила, як я врятував пращура? – суворо запитав він. – Ще б секунда, і він згорів би дотла!

– Але ж не згорів, – незворушно відказала Мюмля.

– Ви, молоде покоління, нічого не розумієте у великих діяннях. Бездушні чи що? Ти, здається, навіть не збираєшся захоплюватися моїм вчинком! – обурився Дядько-панько. Він витягнув з води вершу – порожню.

– Риба у ріці ловиться лише навесні, – зауважила Мюмля.

– Та яка ж це ріка? Струмок та й годі! – скрикнув Дядько-панько. – Це мій струмок, і в ньому повно риби!

– Послухай-но, Дядьку-паньку, – спокійно озвалася Мюмля. – Це не ріка і не струмок. Просто річечка. Але родина Мумі-тролів вважає її рікою, то хай так і буде. Тільки я ж бачу, що це річечка. Навіщо ти сперечаєшся про те, чого не існує?

– Щоб життя було цікавішим! – відповів Дядько-панько.

Мюмля чесала й чесала своє волосся, гребінь пестив його, як море пестить піщаний берег, хвиля за хвилею, ніжно й незворушно.

Дядько-панько підвівся й мовив з надзвичайною гідністю:

– Навіть якщо вважаєш її річечкою, не конче мені цим витикати. Яке невиховане дитя! Навіщо мене засмучуєш?

Мюмля ошелешено витріщилася на нього, навіть причісуватися перестала.

– Ти мені подобаєшся, – сказала вона. – Я не хотіла тебе засмучувати.

– Гаразд, – подобрів Дядько-панько. – Але припини переконувати мене в тому, як усе має бути насправді. Дозволь мені дивитися на світ по-своєму!

– Спробую, – погодилася Мюмля.

Дядько-панько був дуже схвильований. Він потупцяв до палатки й ще здалеку загорлав:

– Гей ти, там, всередині! Струмок це, чи ріка, чи, може, річечка? Водиться тут риба чи ні? Чому тепер усе не так, як було раніше? І коли ти нарешті вилізеш зі свого намету та хоч чимось поцікавишся?

– Зараз вилізу, – буркітливо відповів Нюхмумрик. Він напружено прислухався, але Дядько-панько більше не озвався.

"Доведеться вийти до них, – подумав Нюхмумрик. – Так не годиться. І навіщо я повернувся? Що мені до них? Вони ж нічогісінько не тямлять у музиці!" Нюхмумрик перекотився на спину, знову перевернувся на

живіт, зарився носом у спальний мішок, та що б він не робив, вони настирливо напихалися до його намету, він постійно відчував їхню присутність, бачив перед собою неспокійні очиці Гемуля, заплакану Чепурулю на ліжку, мовчазного мудрика, який ніколи не підводив голови, розгубленого Дядька-панька… Вони були всюди, міцно застрягли в його голові, до того ж, у наметі тхнуло Гемулем. "Треба вийти до них, – переконував себе Нюхмумрик. – Ліпше вже бути з ними, ніж увесь час думати про них. Як вони не схожі на родину Мумі-тролів…" Раптом, цілком несподівано, він відчув пекучу тугу за тією родиною. Вони також були обтяжливими, плуталися під ногами і без кінця заводили балачки, але не заважали його самотності. "Куди ж вони поділися? – дивувався Нюхмумрик. – Як так сталося, що, проводячи з ними довгі літні місяці, я ніколи не зауважував, що вони давали мені можливість побути на самоті?"

12

Мудрик Лавка читав дуже поволі й старанно: "Жодними словами не можна описати період розгубленості, який настав, коли припинилося надходження електричних розрядів. Ми маємо усі підстави припускати, що отой нумуліт, унікальний феномен, якого ми без всякого сумніву й надалі зараховуємо до групи протозоа, дещо затримався у своєму розвитку і зазнав поступового укорочення. Бідолашне створіння втратило здатність до фосфоресценції і змушене було вести затворницьке життя в розколинах та глибоких норах, які служили йому тимчасовим прихистком від навколишнього світу".

– Так воно і є, – прошепотів Лавка. – Тепер будь-хто може його скривдити, бо ж він уже не має електричного захисту… Бідолаха дедалі більше зіщулюється і не знає, як собі зарадити…

Мудрик Лавка згорнувся клубочком на купі старих неводів і почав снувати свою власну розповідь. Він фантазував, що бідне створіннячко придибало в долину, де мешкав такий собі мудрик, який умів здіймати

електричні бурі. Долину осявали фіолетові й білі блискавиці. Спершу вони спалахували вдалині, потім підходили чимраз ближче…

Ані однісінька рибка не заплила до верші Дядька-панька. Він заснув на містку з капелюхом, що зсунувся йому на носа. Поруч на килимку з-під печі лежала Мюмля й дивилася на брунатну стрімку течію.

Біля поштової скриньки сидів, малюючи на шматку фанери великі літери, Гемуль. Він виводив темно– червоною фарбою: "Долина Мумі-тролів".

– Для кого ти це пишеш? – поцікавилася Мюмля. – Якщо вже сюди хтось прийде, то й так знатиме, куди прийшов!

– Це не для чужих, – пояснив Гемуль, – а для нас…

– Навіщо?

– Не знаю, – щиро здивувався Гемуль. Він замислено домалював останню літеру і мовив: – Може, для того, щоб точно знати, де ми мешкаємо… У назві є щось особливе, якщо розумієш, про що я кажу.

– Ні, не розумію, – відповіла Мюмля.

Гемуль, вийнявши з кишені великого цвяха, заходився прибивати фанерну дощечку до поруччя містка. Тим часом прокинувся Дядько-панько й пробурмотів спросоння:

– Врятуйте пращура…

З намету кулею вистрибнув Нюхмумрик з низько натягненим на чоло капелюхом і закричав:

– Що ти робиш? Припини негайно!

Ніхто ніколи не бачив, щоб Нюхмумрик втрачав самовладання. Це усіх налякало. Гемуль, Мюмля й Дядько-панько стояли, розгублено потупивши очі. Ніхто не дивився на Нюхмумрика. Гемуль поквапливо витягнув з фанери цвяха.

– Не смій гніватися! – докірливо вигукнув Нюхмумрик Гемулеві. – Сам добре знаєш, чому!

Кожен гемуль повинен знати, що нюхмумрики ненавидять усілякі таблички, усе, що нагадувало би про обгороджені замкнуті приватні території, куди заборонено доступ стороннім. Хто хоч трішечки цікавився життям нюхмумриків, той знає, що лише одна річ на світі – таблички із заборонами – може розлютити їх. Ось Нюхмумрик і розлютився. Він верещав і поводився зовсім негідно, а таку поведінку важко пробачити, хай би там що робилося у світі!

Гемуль спустив фанерну дощечку на воду. Літери швидко потьмяніли, розплилися. Течія підхопила табличку й понесла у море.

– Бачиш, – сказав Гемуль, – попливла собі. Може, вона була не такою важливою, як я собі гадав.

Голос Гемуля змінився, хай ледь помітно, але в ньому вже не було тієї поваги, що раніше, зате з'явилося більше панібратства, і Гемуль вважав, що має на це право.

Нюхмумрик промовчав, навіть не ворухнувся. Раптом він кинувся до поштової скриньки біля містка, підняв покришку, зазирнув, потім підбіг до великого клена і запхав руку в дупло.

Дядько-панько підхопився на ноги:

– Чекаєш листа? – загукав він.

Та Нюхмумрик був уже біля дровітні, перевернув пеньок, на якому рубали дрова, увійшов досередини й почав шукати щось за маленькою поличкою біля вікна над столярним верстатом.

– Окуляри шукаєш? – не відступався від нього Дядько-панько.

– Не заважай мені шукати! – відрізав Нюхмумрик і пішов далі.

– Правду кажеш! – скрикнув Дядько-панько, ледь встигаючи за Нюхмумриком. – Маєш цілковиту рацію! Колись я цілими днями шукав речі, слова, імена і дуже сердився, коли інші намагалися мені в цьому допомагати, – він міцно вчепився у плащ Нюхмумрика, щоб той, бува, не втік. – Знаєш, чим вони мене діймали? Запитаннями на кшталт: "Де ти це востаннє бачив? Спробуй пригадати! Де це трапилося? Коли це трапилося?" Ха-ха! А тепер доста! Я забуваю і гублю все, що мені заманеться! Хочу тобі сказати...

– Дядьку-паньку, – урвав його Нюхмумрик. – Риба восени тримається ближче до берега. Посеред ріки риби не впіймаєш!

– Посеред струмка, – радісно виправив його Дядько-панько. – Це було перше розумне слово, почуте мною за весь день.

І він зразу відчепився від Нюхмумрика.

Нюхмумрик продовжив свої пошуки. Він шукав листа від Мумі-троля, прощального листа. Не міг його друг забути написати листа, бо мумі-тролі ніколи не забувають попрощатися. Однак усі їхні спільні схованки були порожніми.

Лише Мумі-троль знав, як слід писати листи нюх– мумрикам. Коротко і стисло. Без жодних обіцянок, туги та інших проявів смутку. А наприкінці щось смішне й веселе.

Нюхмумрик увійшов до будинку, піднявся на другий поверх, відкрутив велику дерев'яну кульку на поруччі сходів, але в тому сховку теж було порожньо.

– Порожньо! – сказала за його спиною Чепуруля. – Якщо ти нишпориш за їхніми коштовностями, то тут їх немає. Вони в одежній шафі, а шафа замкнена.

Чепуруля сиділа на порозі своєї кімнатки, загорнувши ноги у ковдру й затуливши личко лисячим боа.

– Вони ніколи нічого не замикають, – заперечив Нюхмумрик.

– Як холодно! – пожалілася Чепуруля. – Чому ви мене не любите? Чому ти не можеш знайти для мене якесь заняття?

– Піди у кухню, – пробурмотів Нюхмумрик. – Там тепліше…

Чепуруля промовчала. Ледь чутна громовиця прокотилася вдалині, десь дуже далеко.

– Вони ніколи нічого не замикають, – повторив Нюхмумрик.

Він підійшов до одежної шафи, відчинив дверцята. У шафі теж було порожньо. Але з запиленої пітьми потягнуло страхітливим чужим духом – солодкуватим, млосним запахом гнилизни. Усередині не було нічого, окрім поїденої міллю рукавички для кавника та м'якого кожуха сірої пилюки.

Чепуруля нахилилася й вжахнулася. Що це за крихітні, майже непомітні сліди у пилюці? Хтось жив у шафі, а тепер утік. Хтось, схожий на отих повзиків, що водяться під камінням: якщо перевернути камінь, вони ховаються під зотлілими рештками рослин. А тепер – Чепуруля не мала жодного сумніву – ці загадкові повзики втекли! Виповзли, шелестячи лапками, шурхотячи панцирями, ворушачи щупальцями, звиваючись на білих м'яких животиках… Чепуруля верескнула:

– Мудрику!

Мудрик Лавка вийшов зі своєї комори, зім'ятий, розгублений. Він витріщився на Чепурулю, ніби не впізнавав її. Мудрик роздув ніздрі, принюхуючись: дуже гостро пахло електричними розрядами.

– Вони виповзли! – ледь не голосила Чепуруля. – Вони мешкали в шафі, а тепер втекли!

Дверцята шафи відхилилися, і Чепуруля помітила якийсь порух, що ніс у собі загрозу. Як вона закричала! Але виявилося, що то зблиснуло дзеркало на внутрішньому боці дверцят, а в самій. шафі нікого не було.

Мудрик Лавка підійшов ближче, затуливши рота лапками, його очі округлилися й потемніли, немов ніч. Запах електрики щораз посилювався.

– Я це випустив, – прошепотів він. – Воно було тут, а я випустив…

– Кого ти випустив? – злякалася Чепуруля.

Мудрик лише похитав головою.

– Я й сам не знаю.

– Але ж ти мусив їх бачити, – наполягала Чепуруля. Подумай добре! Якими вони були на вигляд?

Але мудрик не відповів, ускочив до своєї комори й замкнувся зсередини. Його серце ледь не вистрибувало з грудей, по спині бігали мурахи. То це таки правда – звірятко прийшло аж сюди! Воно було в Долині Му– мі-тролів! Мудрик Лавка розгорнув книжку і так швидко, як тільки був здатний, почав читати по складах: "Ми маємо підстави припускати, що його організм поступово зуміє пристосуватися до нових умов життя, а необхідність пристосування створить такі передумови, за яких стане можливим виживання цього виду. Ця форма існування, про яку ми наважуємося стверджувати лише гіпотетично, продовжувала загадково розвиватися деякий невизна– чений час, і не виключено, що згодом вона вступить у таку фазу розвитку, яку прийнято вважати за нормальну.."

– Нічого не розумію! – прошепотів мудрик. – Вони лише ведуть порожні балачки… І якщо не покваплятьсяся, усе загине!

Мудрик Лавка ліг грудьми на книжку, занурivши лапки у розкуйовджену чуприну, і повів свою розповідь. Він квапився, хвилювався, збивався, бо знав, що звірятко невпинно маліє, і йому стає щораз важче боротися за своє життя.

Гроза наближалася! Блискавиці протинали небо звідусіль! Чувся тріск електричних розрядів, тремтіли дерева, і звірятко відчувало, що ще мить і… Воно почало рости… Небо ще більше заяскріло білими та фіолетовими блискавками! Звірятко росло і росло… Урешті воно стало таким великим, що йому вже не конче було належати до якогось виду…

Мудрикові стало легше на душі. Він ліг на спину, задивившись у дахове віконце, яке цілком заполонили сірі хмари. Він чув, як десь далеко буркотить гроза. Так глибоко у горлі клекоче лють, перш ніж вирватися назовні…

Крок за кроком, обережно Чепуруля сходила униз сходами. Вона вважала, що оті мерзенні страховиська не могли розповзтися на всі боки, а скоріш за все, тримаються купи і підстерігають її десь у вогкому темному кутку, затаїлися в якійсь гнилій осінній ямі. А може, й навпаки! Може, вони позаповзали під ліжка, у шухляди столів, у черевики – та будь-куди могли заповзти!

"Це несправедливо, – думала Чепуруля. – Нічого подібного ніколи не трапляється з моїми знайомими, тільки зі мною!"

Налякана Чепуруля помчала великими стрибками до Нюхмумрика і, розпачливо шарпаючи замкнуті дверцята намету, зашепотіла:

– Відчини, відчини… Це я, Чепуруля!

Усередині намету вона відчула себе в безпеці, впала на спальний мішок й обхопила коліна лапками.

– Вони вийшли на волю. Хтось випустив їх з одежної шафи, тепер вони можуть бути, де завгодно…

Мільйони бридких повзучок зачаїлися і чекають…

– Хтось іще їх бачив? – обережно запитав Нюхмумрик.

– Звичайно, ні! – нетерпляче відказала Чепуруля. – Вони підстерігають мене!

Нюхмумрик вибив люльку, придумуючи, як заспокоїти Чепурулю. Знову почулося гуркотіння грому.

– Тільки не кажи, що буде гроза! – похмуро мовила Чепуруля. – Не кажи, що ота бридота подалася собі геть, що їх взагалі не існує чи що вони маленькі й милі істоти. Усе це мені анітрохи не допоможе!

Нюхмумрик глянув їй просто у вічі.

– Є одне місце в будинку, куди вони не зможуть увійти, – сказав він. – Це кухня. Повзики ніколи не забредуть до кухні.

– Ти певен? – суворо запитала Чепуруля.

– Я це знаю, – запевнив її Нюхмумрик.

Знову загримотіло, уже ближче. Нюхмумрик глянув на Чепурулю й усміхнувся.

– А гроза таки буде…

І справді, з моря налетіла люта буря, розсипаючи довкола білі й фіолетові блискавиці. Нюхмумрикові ще ніколи в житті не доводилося бачити стільки розкішних блискавок нараз. Раптова сутінь лягла на Долину. Чепуруля, підібравши спідниці, задріботіла через садок до будинку і замкнулася у кухні.

Нюхмумрик задер носа, принюхуючись. Повітря було холодне, мов залізо. Пахло електрикою. Тепер блискавки спалахували велетенськими тремкими пучками, струменіючи прямовисними світляними стовпами від неба до землі і заливаючи Долину сліпучим світлом!

Нюхмумрик аж лапами перебирав від радості та захвату. Він сподівався, що ось-ось зірветься вітер й сипоне дощем, але дощу не було. Лише громи перекочувалися туди й сюди між гірськими вершинами, важко й натужно. Запахло паленим. Враз луснув останній

тріумфальний удар грому, а тоді запала тиша, німотна тиша, і згасли блискавиці.

"Дивна гроза, – подумав Нюхмумрик. – Цікаво, куди ж ударила блискавка?"

Не встиг він додумати думку до кінця, як від річки долинув жахливий рев, аж йому спина схолола. Блискавка вцілила у Дядька-панька!

Коли Нюхмумрик збіг до річки, то побачив Дядька-панька, який ошаліло підстрибував на березі.

– Риба! Риба! – репетував він. – Я упіймав рибу!

Дядько-панько обома лапами тримав окуня і аж нетямився з утіхи.

– Що ліпше, як гадаєш, зварити її чи засмажити? – торохтів він. – А коптильня тут є? Чи зуміє хтось так приготувати цю рибу, щоб її не зіпсувати?

– Чепуруля! – засміявся Нюхмумрик. – Тільки Чепуруля може зготувати твою рибу!

Чепуруля просунула у шпарку дверей свого носа з тремтячими вусиками. Вона впустила Нюхмумрика до кухні, замкнула двері за ним на засув.

– Здається, я вже заспокоїлася, – прошепотіла вона.

Нюхмумрик кивнув. Він зрозумів, що не грозу вона мала на увазі.

– Дядько-панько упіймав свою першу рибину! – сповістив він. – А Гемуль каже, що тільки гему лі уміють по-справжньому приготувати рибу. Чи це правда?

– Брехня! – вигукнула Чепуруля. – Лише чепурулі уміють готувати рибні страви, і Гемуль про це чудово знає!

– Але боюся, ти не зумієш зготувати її так, щоб вистачило на всіх, – засумнівався Нюхмумрик.

– Он як! То такої ти думки про мене! – образилася Чепуруля й вихопила окуня з лапок Нюхмумрика. – Хотіла б я бачити ту рибину, якою я не зумію нагодувати шістьох осіб! – А тоді суворо сказала, відчинивши кухонні двері: – Йди собі, я не люблю сторонніх на кухні, коли куховарю.

– Ага! – вигукнув Дядько-панько, просунувши мордочку у двері. – То вона таки вміє куховарити!

Чепуруля від несподіванки випустила окуня з лап, і той гепнувся на підлогу.

– Ой, та ж сьогодні Татів день! – пробурмотів Нюхмумрик.

– А ти не помиляєшся? – недовірливо запитала Чепуруля. Вона прискіпливо глянула на Дядька-пань– ка. – А у вас є діти?

– Тільки їх мені ще бракувало! Терпіти не можу родичів! Десь живуть правнуки, але я їх забув…

– І чому ніхто з вас не здатний поводитися нормально? – зітхнула Чепуруля. – Можна збожеволіти у цьому домі! Забирайтеся обоє геть, не заважайте мені готувати обід!

Вона замкнулася на засув, підняла з підлоги рибину й забула про все на світі, думаючи тільки про те, як ліпше приготувати рибу.

Коротка навальна буря так наелектризувала Мюмлю, що з її волосся сипалися іскри, а ніжний пушок на лапках настовбурчився й тремтів.

"Тепер я зарядилася дикістю, – міркувала вона. – Можу робити все що заманеться, але мені нічого не хочеться робити. Як чудово, коли ніхто ні до чого не змушує!"

Мюмля згорнулася клубочком на перині з гагачого пуху, уявляючи себе маленькою кульовою блискавкою, вогненною кулькою.

Мудрик Лавка стояв у коморі на горищі й визирав надвір крізь дахове віконечко. Гордий, захоплений і, може, лише трішки наляканий, він дивився, як блискавки зливою спадали на Долину Мумі-тролів.

"Це моя гроза, – думав мудрик. – Я її викликав. Я нарешті вмію так розповідати, що мою розповідь можна побачити. Я розповідаю останньому нумулітові, маленькій радіолярії з родини протозоа… Я наганяю громи і шпурляю блискавиці! Я – мудрик, про якого ніхто нічого не знає…"

На його думку, він уже достатньо покарав Мумі-маму своєю грозою, тож вирішив поводитися тихенько, нікому нічого не розповідати, лише собі та маленькому нумулітові. Його не обходила наелектризованість інших. Вона відчувалася у повітрі, однак була йому чужою – мудрик Лавка мав свою грозу. Йому хотілося, щоб уся Долина спорожніла і в нього стало більше місця для великих мрій – а вони потребували простору і тиші.

Летюча миша під стелею навіть не прокинулася, їй було байдуже до грози.

– Мудрику! – загукав із саду Гемуль. – Мені потрібна твоя допомога!

Мудрик вийшов з комори. Він зійшов униз до Гемуля, загорнений у свою мовчанку та розкуйовджену чуприну, немов заховавшись у ній; ніхто й не здогадувався, що він тримав у своїх лапах громи та блискавиці.

– Але ж гроза! Тобі не було страшно? – запитав його Гемуль.

– Ні, – відповів мудрик.

13

Чепурулина риба була готова рівно о другій. Вона запекла її у великому світло-брунатному духмяному пудингу. Уся кухня затишно і заспокійливо пахтіла їжею. Кухня стала бастіоном надійності та безпеки, потаємним серцем будинку, його найглибшим ядром, де нікому нічого не загрожує, куди зась усіляким повзикам та грозам, бо тут панувала Чепуруля. Страх і запаморочення відступили, забилися у найдальший закуток Чепурулиної голівки, замкнулися на всі замки.

"Яке щастя, – думала Чепуруля. – Хоч я й ніколи більше не зможу прибирати, зате готуватиму їсти. Ще не все втрачено!"

Вона відчинила кухонні двері, вийшла на ґанок, опустила вниз блискучий латунний гонг Мумі-мами, потримала його трохи у лапках, помилувалася своїм розпогодженим і переможним відображенням, а тоді взяла молоток з круглою дерев'яною голівкою, обтягнутою замшею, і вдарила в гонг. "Бім-бом! – покотилося Долиною! – Обід готовий! Йдіть обідати!"

Усі збіглися на заклик гонгу, стурбовано вигукуючи:

– У чому справа? Що трапилося?

Чепуруля незворушно відповіла:

– Обід чекає…

Кухонний стіл було накрито на шість осіб, а Дядькові– панькові відведено місце посередині. Чепуруля знала, що він увесь час, доки вона поралася на кухні, простояв під вікном, потерпаючи за долю своєї рибини. Тепер йому дозволили увійти.

– Обід, – пробурмотіла Мюмля. – Це добре. Сухарики з корицею якось не пасують до консервованих огірків.

– Віднині комора буде на замку! – сповістила Чепуруля. – Кухня – це моя територія! Пригощайтеся, доки не вихололо…

– А де ж моя риба? – стетерів Дядько-панько.

– Запечена у пудингу.

– Але я хотів її бачити! – забідкався Дядько-панько. – Треба було зготувати її цілою, а я б усе сам і з'їв!

– Фе! – присоромила його Чепуруля. – Хоч сьогодні і Татів день, це ще не привід поводитися так самозакохано.

"Іноді так важко догодити старості, – подумала вона. – Дотримуватися усіх традицій чесного й порядного поводження!"

– Не хочу святкувати Татів день, – бовкнув Дядько-панько. – Скільки тих днів: Татів день, Мамин день, день добрих і лагідних мудриків! Не люблю родичів! Чому б нам не відсвяткувати день великих рибалок?

– Але ж на столі парує смачна страва, – докірливо зауважив Гемуль. – Усі сидять за столом. Хіба ми не схожі на велику щасливу родину? Я завжди казав, що ніхто, окрім Чепурулі, не вміє так смачно зготувати рибу!

– Ха-ха-ха! – голосно розсміялася Чепуруля й зиркнула на Нюхмумрика.

Усі мовчки ласували пудингом, а Чепуруля снувала між плитою та столом, накладала в тарілки, наливала морсу в склянки, буркотіла, коли хтось обляпувався, і почувалася у своїй стихії.

– А може, проголосимо тост на честь Татового дня? – раптом запропонував Гемуль.

– Нізащо! – відразу заперечив Дядько-панько.

– Як хочете… Я просто хотів зробити приємність, – знітився Гемуль. – Невже ви забули, що Мумі-тато також є татом? – він серйозно обвів поглядом кожного й додав: – У мене ідея… Хай би кожен із нас придумав якусь приємну несподіванку Мумі-татові до його повернення…

Ніхто нічого на це не сказав.

– Нюхмумрик міг би полагодити пристань, – вів далі Гемуль. – Мюмля випрала б наш одяг. А Чепуруля причепурила б дім…

У Чепурулі вихопилася тарілка з лап й упала на підлогу.

– Ні! – скрикнула вона. – Я більше ніколи нічого не чепуритиму!

– Чому? – здивувалася Мюмля. – Ти ж любиш прибирати!

– Не пам'ятаю, чому… – стиха пробурмотіла Чепуруля.

– Цілком справедливо, – встряв Дядько-панько. – Неприємні речі забуваються дуже легко. Піду зловлю ще одну рибу і сам її з'їм…

Він взяв свого костура і подався геть, забувши зняти з шиї серветку.

– Дякую за обід, – уклонився мудрик Лавка.

А Нюхмумрик додав:

– Пудинг вдався тобі на славу…

– Справді? – Чепуруля розсіяно усміхнулася, думки її витали зовсім деінде.

Після обіду Нюхмумрик, припаливши люльку, рушив до моря. Він ішов поволі, вперше відчувши себе на самоті з самим собою. Дійшов до купальні, відчинив вузькі, розбухлі від вологи двері. У купальні пахло пліснявою, водоростями та проминулим літом. Той залах навіював смуток.

– Ой, ці будиночки, – скрушно зітхнув Нюхмумрик.

Він сів на сходи, що стрімко обривалися у воду. Море простиралося перед ним лагідне, сіре, ніде ні острівця.

"Мабуть, не так вже й важко розшукати втікачів– мумі-тролів і повернути їх додому. Усі острови нанесені на морську карту. Човника можна полатати, але навіщо? – міркував Нюхмумрик. – Хай собі ховаються… Може, їм також хочеться побути на самоті".

Нюхмумрик уже не шукав свої п'ять тактів. "Як захочуть, то й самі з'являться. До того ж, є ще чимало інших пісеньок. Мабуть, пограю трохи сьогодні увечері..."

Тепер, пізньої осені, вечори були дуже темними. Чепуруля ніколи не любила ночі. Немає нічого гіршого, ніж вдивлятися у цілковиту темряву. Це майже так само, як податися світ за очі без друга поруч. Тому вона зазвичай швидко виставляла відро зі сміттям за двері на кухонні сходи й миттю ховалася в хаті.

Однак нинішнього вечора Чепуруля затрималася, прислухаючись до пітьми. Нюхмумрик награвав у наметі якусь гарну незнайому мелодію.

Чепуруля мала музичний слух, хоча ніхто, навіть вона сама, про це не здогадувалися. Вона слухала, затамувавши подих і забувши про всі свої страхи. Її висока худа постать виразно виднілася на тлі освітленої кухні – легка здобич для усіляких нічних жахіть. Та нічого з нею не трапилося. Коли пісенька змовкла, вона глибоко зітхнула, поставила на поріг відро зі сміттям і повернулася до будинку. Спорожняти відро було обов'язком мудрика.

А тим часом мудрик Лавка снував свою розповідь:

"Звірятко причаїлося за великим горщиком поблизу тютюнової грядки Мумі-тата. Воно чекало, коли стане великим та сильним, коли йому ніколи більше не доведеться зазнавати розчарувань, і ніхто його не цікавитиме, окрім власної особи. Кінець розділу".

14

Само собою зрозуміло, що у кімнатах Мумі-мами та Мумі-тата ніхто з гостей не спав. Мамина спальня виходила вікном на схід, вона любила ранки, а Татова – на захід, бо вечірнє небо навіювало на нього солодку тугу за далекими мандрами.

Одного надвечір'я Гемуль прокрався до Татової кімнати й шанобливо зупинився на порозі. То була дуже маленька затишна мансарда з похилою стелею – чудове місце для усамітнення. А ще там добре було замикатися, щоб не плутатися в інших під ногами.

На помальованих у блакитний колір стінах Мумі-тато розвішав гілки чудернацьких форм, а на деяких почіпляв очі з ґудзиків. Ще там висів настінний календар, на якому був зображений розбитий корабель, а над ліжком – дерев'яна дощечка з написом "Гайґс віскі". На комоді лежали дивні камінці, грудка золота та купа дрібничок, які зазвичай в останню хвилину перед від'їздом з дому виявляються зайвими. Перед дзеркалом стояла модель маяка з гостроверхим дахом, маленькими дерев'яними дверцятами та балюстрадою з латунних цвяшків навколо маякової ліхтарні. Була там навіть драбинка, яку Мумі-тато змайстрував з мідного дротика. А на кожне віконце він наклеїв по клаптику сріблястого паперу.

Оглядаючи кімнатку, Гемуль намагався пригадати собі Мумі-тата, згадати, що вони робили удвох, про що розмовляли, але не зміг. Тоді він підійшов до вікна й визирнув у садок. Черепашки навколо мертвих рабаток тьмяно виблискували у присмерку, небо на заході пожовтіло. На тлі призахідного небокраю великий клен у саду здавався чор– ним-чоренним.

Гемуль подумав, що зараз він бачить те, що бачив Мумі-тато, вглядаючись в осінню сутінь. Він вмить збагнув, що треба робити: він побудує для Мумі-тата дім у гіллі великого клена! Від утіхи Гемуль аж розсміявся. Звичайно, дерев'яний дім! Високо над землею, між міцними чорними гілками, з штормовим ліхтарем під стелею, подалі від родини… Мумі-тато заживе вільним, сповненим пригод життям. Там вони сидітимуть удвох, слухатимуть, як потрясає стінами прикрий південно-західний вітер і вестимуть мудрі бесіди, нарешті вестимуть бесіди… Гемуль вибіг з кімнати й гукнув:

– Мудрику!

Мудрик вийшов зі своєї комори.

– Ти знову читав… – дорікнув йому Гемуль. – Так багато читати шкідливо! Слухай-но, ти любиш витягати старі цвяхи?

– Навряд… – відповів мудрик.

– Коли треба щось спорудити, – почав пояснювати Гемуль, – то один будує, а інший носить матеріали. Або ж один забиває нові цвяхи, а інший витягає старі. Зрозуміло?

Мудрик мовчки витріщався на Гемуля. Він знав, що йому судилося стати отим іншим. Вони зійшли до дровітні, де мудрик взявся витягати старі цвяхи з дощок та балок, яких назбирала на морському березі родина Мумі-тролів. Посіріла від часу деревина була твердою й непіддатливою, а цвяхи геть поіржавіли й міцно сиділи у дошках. Гемуль тим часом підійшов до клена й замислився, задерши голову догори.

Мудрик розгинав і витягував цвяхи. Небо на заході запалахкотіло жовто, немов вогонь, і згасло. Мудрик розповідав собі про звірятко, розповідь велася щораз ліпше, бо він її складав уже не в словах, а в картинках. Слова таять у собі небезпеку, а звірятко наблизилося до надзвичайно важливого моменту в своєму розвитку, воно ось-ось зазнає змін. Воно вже не ховалося, розглядалося навкруги й прислухалося, скрадалося тінню узліссям, насторожено, але зовсім без страху…

– Тобі подобається витягати цвяхи? – поцікавилася у нього за спиною Мюмля. Вона сиділа на пеньку, на якому рубають дрова.

– Га? – стрепенувся мудрик Лавка.

– Ти ж не любиш витягати цвяхи, та все ж робиш це. Хотілось би знати, навіщо? – допитувалася Мюмля.

Лавка мовчки дивився на неї.

Мюмля пахла м'ятою.

– І Гемуля ти також не любиш, – вела вона далі.

– Я щось ніколи про це не думав, – пробурмотів мудрик, немов захищаючись, і відразу замислився, подобається йому Гемуль чи ні.

Мюмля зістрибнула з пенька і пішла собі геть.

Швидко насувалися сутінки, сіра імла здіймалася над річкою. Було дуже холодно.

– Відчини! – гукнула Мюмля під кухонними дверима. – Я хочу погрітися у твоїй кухні!

Уперше хтось назвав кухню "її кухнею", тож Чепуруля негайно відчинила двері.

– Можеш посидіти на моєму ліжку, – запропонувала вона. – Лишень не зімни покривала.

Мюмля примостилася на ліжку, що стояло між кухонною плитою та мийкою, а Чепуруля взялася за приготування хлібного пудингу для завтрашнього сніданку. Вона знайшла пакетик хлібних обрізків, які Мумі-мама колись давно відклала, щоб погодувати птахів. У кухні було тепло, в плиті потріскував вогонь, кидаючи хитливі тіні на стелю.

– Зараз майже так, як колись, – промурмотіла Мюмля сама до себе.

– Маєш на увазі, як у часи Мумі-мами? – необережно бовкнула Чепуруля.

– Та ні! Я маю на увазі кухонну плиту…

Чепуруля й далі заходилася коло хлібного пудингу, ходила туди й сюди кухнею, постукуючи підборами. Але думки раптом тривожно стрепенулися.

– А як було в часи Мумі-мами? – нарешті озвалася вона.

– Готуючи їсти, Мама завжди насвистувала собі під ніс, – відповіла Мюмля. – Усе було трохи абияк… Не вмію пояснити, але якось інакше… Інколи вони брали з собою перекуску і кудись мандрували, іноді й зовсім не їли…

Мюмля поклала лапку на голову, налаштувавшись заснути.

– Хто-хто, а я знаю Мумі-маму набагато ліпше, ніж ти, – буркнула Чепуруля.

Вона змастила олією форму для випікання, хлюпнула туди рештки вчорашньої юшки, непомітно поклала кілька переварених картоплин. Хвилювання переповнювало її, зрештою вона не витримала, підскочила до сонної Мюмлі і закричала:

– Ти б не спала так безтурботно, якби знала те, що знаю я!

Мюмля прокинулася і безтямно витріщилася на Непу рулю.

– Ти нічого не знаєш! – з притиском прошепотіла Чепуруля. – Ти не знаєш, що трапилося у цій Долині! Жахливі істоти вирвалися на волю з одежної шафи й розповзлися по всіх усюдах!

Мюмля сіла на ліжку.

– Тому ти обгорнула черевички липучками для мух? – запитала вона, позіхнула, потерла носа і вже на порозі сказала: – Заспокойся! Немає тут нікого страшнішого за нас самих…

– Вона гнівається? – запитав Мюмлю у вітальні Дядько-панько.

– Вона боїться, – відповіла Мюмля, піднімаючись сходами на другий поверх. – Вона боїться того, що сидить в одежній шафі.

Надворі зовсім стемніло. Усі мешканці будинку звикли лягати спати, коли спадала темрява, і спали дедалі довше, що довшою і темнішою ставала ніч.

Мудрик Лавка тінню прослизнув до кімнати й стиха побажав "на добраніч", Гемуль відвернувся мордою до стіни. Він вирішив вивершити дерев'яний дім для Мумі-тата куполом. Купол можна було би помалювати в зелений колір і, можливо, навіть прикрасити золотими зірочками. Мумі-мама завжди мала у своєму комоді золоту фарбу, а пляшечку бронзової фарби він бачив у дровітні.

Коли усі поснули, Дядько-панько зі свічкою у лапах піднявся сходами до мансарди. Він спинився перед великою одежною шафою й прошепотів:

– Ти там? Я знаю, що ти там…

Дуже обережно він відчинив шафу, двері з дзеркалом на внутрішньому боці відхилилися.

Маленьке полум'я свічки ледь освітлювало темний коридорчик, однак Дядько-панько добре бачив перед собою пращура. Він був без окулярів, у капелюсі, з костуром у лапі, у надто довгій нічній сорочці та гамашах і скидався на примару. Дядько-панько ступив крок до дзеркала, пращур зробив те ж саме.

– Ага, то ти вже перебрався з печі сюди? – запитав Дядько-панько. – Скільки тобі років? Ти ще обходишся без окулярів?

Він був дуже збуджений і гупав костуром по підлозі, щоб надати значущості своїм словам. Пращур теж гупав костуром, але вперто мовчав.

– Він глухий! – мовив Дядько-панько сам до себе. – Старий глухий пень! Та в кожному разі приємно зустріти когось, хто знає, що таке старість.

Він довго стояв, дивлячись на пращура, врешті підняв капелюха і вклонився. Пращур також підняв капелюха і вклонився. Вони розійшлися з відчуттям взаємної поваги.

15

Дні ставали коротшими й холоднішими. Дощило не часто. Інколи посеред дня сонце визирало з-поза хмар і на коротку мить осявало Долину, тоді голі стовбури дерев кидали на землю темні тіні. Вранці і ввечері усе навколо огортав півприсмерк, а потім насувалася темрява. Ніхто більше не бачив заходу сонця, лише жовтий пруг небокраю та гострі обриси навколишніх гір. Здавалося, ніби вони живуть на дні криниці.

Гемуль та мудрик будували дерев'яний будиночок для Мумі-тата. Дядько-панько ловив приблизно по дві рибини щодня, а Непу руля почала насвистувати за роботою.

То була осінь без штормів, велика гроза більше не поверталася, лише стиха гуркотіла десь вдалині, і від того приглушеного гуркоту тиша в Долині видавалася ще густішою. Ніхто, окрім мудрика, не знав, що з кожною громовицею звірятко підростало, міцніло й мужніло. Воно стало досить великим, дуже змінилося і вже вміло скалити зубки.

Одного разу при жовтому світлі призахідного сонця звірятко нахилилося над водою і вперше побачило свої білі зуби. Воно розтулило рота, клацнуло зубками, поскрипіло ними – лише трішки – і подумало: "Нікого мені не треба, я й сам зубатий!"

Мудрик Лавка вже не наважувався й далі ростити звірятко. Він стер зі своєї пам'яті усі образи та картинки, але ж громовиці продовжували перекочуватися туди й сюди понад морем, тож мудрик знав, що звірятко все одно росте і без його допомоги.

Мудрик Лавка дуже важко засинав уночі без розповідей, до яких він так звик за довгий час. Він читав свою книжку, і що далі читав, то менше розумів. Тепер у книжці розповідалося про те, яким є звірятко всередині, а це наганяло нестерпну нудьгу.

Якось увечері до комори на горищі постукала Чепуруля, обережно прочинила двері.

– Привіт, любий друже! – привіталася вона.

Мудрик підвів очі від книжки й очікувально дивився на неї.

Висока, худа Чепуруля сіла на підлогу поряд з мудриком, схилила набік голову й запитала:

– Що ти читаєш?

– Книжку.

Чепуруля важко зітхнула і, набравшись відваги, повела далі:

– Нелегко, мабуть, бути маленьким і не мати мами…

Мудрик соромився Чепурулі, прикрився від неї патлами і промовчав.

Чепуруля було вже простягнула лапку до його голівки, але відразу ж відсмикнула її.

– Учора ввечері я раптом подумала про тебе, – сказала вона щиро. – Як тебе звуть?

– Лавка.

– Лавка… – повторила Чепуруля. – Гарне ім'я, – вона розпачливо підшукувала потрібні слова, гірко каючись, що так мало знає і любить дітей. Врешті озвалася знову: – Тобі добре тут? Тепло?

– Так, дякую… – відказав мудрик Лавка.

Чепуруля сплеснула лапками і, намагаючись зазирнути йому у вічі, запитала благальним голосом:

– А ти певен цього?

Мудрик Лавка трішки відсунувся – від Чепурулі пахло страхом.

– Може, ковдру мені дати… – квапливо сказав він.

Чепуруля вмить зірвалася на рівні ноги.

– Зараз принесу! Почекай трішки, лише хвилиночку…

Мудрик чув, як вона потупотіла униз сходами, а потім повернула з ковдрою.

– Дуже дякую, – розкланявся мудрик. – Дуже гарна ковдра…

Чепуруля усміхнулася.

– Нема за що! Мумі-мама зробила б так само…

Вона поклала ковдру на підлогу, ще трохи постояла і пішла геть.

Мудрик старанно, як тільки міг, склав Чепурулину ковдру, запхав її глибоко на полицю під стелею, потім запорпався у неводи і спробував читати далі, але йому не читалося. З кожним рядком він розумів дедалі менше, по кілька разів перечитував одне речення, не вловлюючи сенсу прочитаного. Зрештою закрив книжку, погасив свічку й вийшов надвір.

Знайти дорогу до скляної кулі було не так легко. Мудрик збився зі стежки, він блукав між деревами, ніби у чужому саду. Нарешті скляна куля з'явилася просто перед ним, але блакитне мерехтіння всередині згасло, куля наповнилася густим туманом, таким же темним, як сама ніч. Усередині чарівної кулі туман то розсіювався, то знову налітав, клубочився, засмоктуючись до центру глибокими чорними вирвами.

Мудрик рушив понад річкою повз тютюнову грядку Мумі-тата. Він увійшов під густе гілля смерек, що росли на краю великого болота, навколо якого шелестів сухий очерет; його черевички вгрузали у багнистий ґрунт.

– Ти там? – покликав він стиха. – Як тобі живеться, крихітко нумуліте?

З пітьми грізно загарчало звірятко.

Мудрик відсахнувся й кинувся бігти, засліплений страхом. Він шпортався і падав, знову підводився і мчав далі, аж врешті зупинився біля намету. Намет спокійно світився у нічній темряві, неначе зелений ліхтарик. У ньому сидів Нюхмумрик, награючи собі тихенько якісь мелодії.

– Це я, – прошепотів мудрик, заходячи до намету.

Він ще ніколи тут не був. У наметі приємно пахло тютюном та сирою землею. Біля спального мішка на пачці з-під цукру стояла свічка, долівка була всипана дерев'яними скіпками.

– З цього я зроблю дерев'яну ложку, – сказав Нюхмумрик. – Тебе щось налякало?

– Родини Мумі-тролів більше не існує, – відповів мудрик. – Вони мене обдурили…

– Я так не думаю, – спокійно заперечив Нюхмумрик. – Може, їм треба трохи побути самим, – він налив з термоса у два горнятка чаю. – Візьми собі цукру. А Мумі-тролі колись обов'язково повернуться додому…

– Колись! – аж скрикнув мудрик Лавка. – Хай повертається негайно, мені потрібна тільки вона!

Нюхмумрик пересмикнув плечима. Намастивши маслом дві канапки, він сказав:

– Цікаво, а хто потрібний Мамі…

Мудрик більше нічого не сказав. Коли він уже йшов геть, Нюхмумрик гукнув йому навздогін:

– Будь обережний, не випускай з-під контролю свою уяву!

З намету знову долинули звуки губної гармонії. На кухонних сходах біля відра зі сміттям стояла Чепуруля, прислухаючись до ночі. Мудрик обійшов її десятою дорогою й непомітно прокрався у будинок.

16

Наступного дня Нюхмумрика запросили на недільний обід. Ось уже й друга година минула, потім ще п'ятнадцять хвилин, а гонг усе не лунав. О пів на третю Нюхмумрик запхав у капелюха нове перо і рушив до будинку, з'ясувати, у чому ж річ. Кухонний стіл стояв надворі перед сходами ґанку, Гемуль з мудриком виносили з дому стільці.

– Це пікнік, – понуро пояснив Дядько-панько. – Вона каже, що нині ми робитимемо усе, що нам заманеться.

Вийшла Чепуруля з обідом – вівсяною юшкою. Легкий холодний вітерець пронизував Долину, вкриваючи юшку кожушком.

– Навіщо обідати надворі? – нарікав Дядько-панько, тицяючи пальцем у кожушок на своїй тарілці.

– Кожушок також слід з'їсти, – суворо мовила Чепуруля.

– Чому б не обідати в кухні, – не вгавав Дядько-панько.

– Іноді треба робити перше-ліпше, що спадає на думку, – нетерпляче пояснила Чепуруля. – Можна взяти з собою перекуску на прогулянку або й зовсім нічого не їсти. Це ж так цікаво!

Обідній стіл стояв нерівно, тож Гемуль тримав тарілку про всяк випадок у лапах.

– Дещо мене непокоїть, – сказав він. – Купол ніяк не вдається. Хоч мудрик випилював дошки за моїми кресленнями, вони не допасовуються і край! А якщо їх перекроїти наново, вони стають коротшими й висипаються. Розумієте, про що я кажу?

– Чому б не зробити звичайний дах? – здивувався Нюхмумрик.

– Він теж обвалиться… – вперто стояв на своєму Гемуль.

– Ненавиджу кожух на вівсяній юшці! – знов урвав розмову Дядько-панько.

– Є ще інша можливість, – вів далі Гемуль. – Зовсім обійтися без даху! Я довго думав… А може, Мумі-татові сподобається дивитись на зорі, га? Як гадаєте?

– Це ти так вважаєш! – зненацька зірвався на крик мудрик Лавка. – Звідки тобі знати, що подобається, а що ні Мумі-татові!

Усі перестали їсти, витріщившись на мудрика.

Мудрик Лавка репетував, вчепившись лапками в скатертину:

– Ти робиш тільки те, що тобі до вподоби! Навіщо братися за те, що тобі не під силу!

– Погляньте-но лише! – здивовано сказала Мюмля. – Наш мудрик шкірить зубки!

Мудрик Лавка встав так рвучко, що перевернув стільця, і заховався під столом.

– І це на таке здатний наш любий чемний мудрик? – холодно мовила Чепуруля.

– Послухай, Чепуруле, – серйозно сказала Мюмля. – Я не думаю, що можна стати Мумі-мамою, накривши обід надворі.

Чепуруля образилася ледь не до сліз.

– Тільки й чую, Мумі-мама – це, Мумі-мама – інше! Чим вони такі надзвичайні, ті Мумі-тролі? Нечупарна родинонька, яка навіть у хаті поприбирати не може, хоча це її обов'язок! Хоч би якогось маленького листа залишили… Вони ж знали… вони ж знали… – Чепуруля безпомічно замовкла.

– Лист! – раптом скрикнув Дядько-панько. – Десь я знайшов листа і кудись його заховав…

– Куди? Де ти його заховав? – стрепенувся Нюхмумрик.

Тепер уже всі повставали з-за столу.

– Десь… – пробурмотів Дядько-панько. – Піду трохи порибалю. Не подобається мені цей пікнік! Нітрохи не весело!

– Подумай гарненько, – попросив його Гемуль. – Спробуй пригадати, куди ти його поклав! Ми тобі допоможемо! Де ти бачив листа востаннє? Куди б ти його заховав, якби знайшов ось зараз?

– Я у відпустці, – вперся Дядько-панько. – І забуватиму все, що мені захочеться… Забувати – це так чудово! Я хочу забути все, крім кількох маленьких і приємних справ, які мають для мене значення. А тепер я піду поспілкуюся зі своїм другом пращуром. Хто-хто, а він знає. Ви тільки здогадуєтеся, а ми усе знаємо.

Пращур був таким, як завжди, лише мав пов'язану на шиї серветку.

– Здоров був! – привітався Дядько-панько. – Я дуже засмучений. Знаєш, що вони мені зробили? – він на хвильку замовк. Пращур у дзеркалі похитував головою й притупував лапками. – Так, твоя правда, вони зіпсували мені відпочинок. Я так пишався, що вдалося усе

позабувати, – і раптом мене змушують про щось згадати! У мене болить живіт! Я такий сердитий, аж живіт розболівся!

Уперше за весь час Дядько-панько згадав про свої ліки, але він не пам'ятав, куди їх подів.

– Його ліки були у кошику, сказав Гемуль. – Він казав, що вони у кошику. Але самого кошика у вітальні не видно.

– Може, він забув його десь у садку? – озвалася Мюмля.

Чепуруля ніяк не могла вгомонитися.

– Він каже, що ми в усьому винні! У чому моя вина? Що пригостила його теплим морсом з чорної порічки? Але ж йому посмакувало! – Чепуруля скоса глянула на Мюмлю й додала: – Я знаю, що Мумі-мама варить морс з чорної порічки як ліки від застуди. Я тільки зробила, як Мумі-мама…

– Заспокойтеся усі! – звелів Гемуль. – Тоді я зможу вам розказати, що слід робити. Отже, йдеться про пляшечки з ліками і коньяком, про листа та вісім пар окулярів… Ми поділимо Долину й будинок на окремі ділянки, і кожен з нас…

– Так-так-так, – радісно підхопила Чепуруля. Вона зазирнула до вітальні й стурбовано запитала: – Як ти почуваєшся?

– Зле, – відповів Дядько-панько. – А що в цьому дивного, якщо тебе змушують їсти кожух на юшці і не дають назабуватися досхочу!

Він лежав на канапі у вітальні, натягнувши на себе купу ковдр й насунувши на носа капелюха.

– Скільки ж тобі років? – обережно поцікавилася Чепуруля.

– Помирати ще не маю наміру! – немов відтяв Дядько-панько радісним голосом. – А тобі скільки?

Чепуруля зразу зніяковіла. В усьому будинку хряскали, відчиняючись і зачиняючись, двері; у садку галасували й тупотіли. Усі думали тільки про Дядька-панька.

"Кошик може бути, де завгодно", – думав він із деяким задоволенням. Біль у животі вгамувався і більше йому не дошкуляв.

До вітальні увійшла Мюмля й сіла на краєчок канапи.

– Послухай-но, Дядьку-паньку, – сказала вона. – Ти такий же здоровий, як і я, добре про це знаєш…

– Цілком можливо, – погодився Дядько-панько. – Але я не встану з ліжка, доки мені не влаштують забаву. Таку собі маленьку забаву на честь одужання старого дядька.

– Або велике свято для мюмль, які люблять потанцювати, – замислено додала Мюмля.

– Ще чого! – скрикнув Дядько-панько. – Пишний банкет для мене і пращура! Він не веселився сотні років, а тепер сам, як палець, сумує в одежній шафі.

– Якщо ти в це віриш, то повіриш в усе на світі, – усміхнулася Мюмля.

– Знайшов! – долинув знадвору голос Гему ля. Двері відчинилися, й вітальня враз наповнилася гамором. – Кошик стояв під ґанком! – сповістив Гемуль. – А коньяк на іншому березі ріки!

– Струмка, – виправив його Дядько-панько. – Спершу я вип'ю коньяку.

Чепуруля налила йому крапелинку. Усі уважно дивилися, як він п'є.

– Дати тобі по дрібці кожних ліків чи достатньо одних? – запитала Чепуруля.

– Нічого не треба, – відповів Дядько-панько, з зітханням відхиляючись на подушки. – Просто не кажіть нічого такого, про що я не люблю чути. А цілковито я зможу одужати тільки тоді, коли ви влаштуєте мені свято…

– Зніміть з нього черевики, – порадив Гемуль. – Лавко, зніми з нього черевики! Це перше, що треба зробити, коли болить живіт…

Мудрик розшнурував черевики Дядька-панька й зняв їх з лап. В одному з черевиків він знайшов зім'ятий клаптик білого паперу.

– Це ж лист! – скрикнув Нюхмумрик. Він обережно розгорнув папірець і прочитав:

"Ласкаво прошу не розпалювати вогонь у кахельній печі, бо там мешкає пращур. Мумі-мама".

17

Чепуруля уже нікому нічого не розповідала про те, що мешкало в одежній шафі. Вона намагалася заповнити свої думки дрібними буденними справами – простими і звичними. Але ночами їй вчувалися тихі, ледь чутні звуки, ніби хтось шкряботів за шпалерами або квапливо чеберяв лапками вздовж плінтусів на підлозі, а одного разу у стіні над її узголів'ям стукотіло так, ніби завівся жук-точильник.

З усіх денних справ їй найбільше подобалося скликати гонгом на обід мешканців будиночка. А ще, коли стемніє, виносити на поріг кухні відро зі сміттям. Нюхмумрик грав на гармонії майже щовечора, і Чепуруля вивчила всі його пісні, але насвистувала їх лише тоді, як була певна, що ніхто її чує.

Одного вечора Чепуруля сиділа на ліжку і намагалася придумати привід, щоб не спати.

– Ти спиш? – запитала Мюмля за дверима. Вона увійшла до кухні, не чекаючи відповіді. – Мені потрібна дощівка, щоб помити волосся…

– Хо-хо! Річкова вода нітрохи не гірша! – буркнула Чепуруля. – Вона в середньому відрі. А он там – джерельна. Але сполоснути голову можеш дощівкою, якщо це так важливо… Тільки ж не нахлюпай на підлогу!

– Бачу, ти вже знову стала сама собою, – констатувала Мюмля, ставлячи воду на вогонь. – Такою, правду кажучи, ти мені більше подобаєшся. На святі я розпущу волосся…

– Що за свято? – насторожилася Чепуруля.

– На честь одужання Дядька-панька, – пояснила Мюмля. – Хіба ти не знаєш, що завтра ми бенкетуватимемо в кухні?

– Он як! Це для мененовина! – Чепуруля була вражена. – Дуже добре, що ти мене попередила! Це саме те, що необхідно для істот, звіяних докупи вітрами, дощами та бурями, – влаштувати свято! А посеред свята згаснуть свічки. Коли ж їх знову запалять, на одного члена товариства стане менше…

Мюмля зацікавлено оглядала Чепурулю.

– Іноді ти буваєш така непередбачувана, – мовила вона. – Це ти добре придумала! А потім один за одним зникають усі, залишається тільки кіт, який сидить та вмивається на їхній могилі!

Чепуруля здригнулася.

– Вода вже, здається, загрілася, – сказала вона. – Та й немає тут ніякого кота…

– Його неважко роздобути, – усміхнулася Мюмля. – Досить трохи пофантазувати – гоп! І маєш кота! – Мюмля зняла з вогню каструлю з водою і відчинила двері ліктем. – На добраніч! Не забудь зробити гарну зачіску! Гемуль сказав, що ти прикрасиш кухню, бо маєш артистичну натуру.

Мюмля вийшла, зачинивши за собою двері ногою.

Серце Чепурулі несамовито гупало.

"Вона артистична натура! Гемуль сказав, що вона має артистичну натуру! Які чудові слова!" Чепуруля кілька разів повторила їх, насолоджуючись їхнім звучанням.

Коли в будинку все стихло, Чепуруля взяла гасову лампу й подалася на пошуки прикрас, що мали би зберігатися на верхній полиці шафи Мумі-мами. Картонна пачка з паперовими ліхтарями та стрічками стояла на своєму звичному місці – у правому кутку найвищої полиці. Ліхтарики лежали згромаджені купою й заляпані воском. Були там і великодні прикраси, старі листівки з трояндовими візерунками та побажаннями на дні народження: "Моєму любому Татусеві", "Вітаємо з днем народження дорогого Гемуля", "Цілуємо і обіймаємо дорогеньку крихітку Маленьку Мю", "Капарулі з найтеплішими побажаннями". Капарулю родина мумі-тролів любила, напевно, трохи менше, ніж решту.

А ось і паперові гірлянди. Чепуруля знесла увесь той скарб до кухні й розклала на столі. Потім вона розпустила волосся й накрутила його на папільйотки.

Пораючись, вона стиха насвистувала, чисто й без жодної фальшивої нотки, про що й сама не здогадувалася.

Мудрик Лавка чув розмови про свято. Гемуль назвав його вечіркою. Мудрик знав, що кожний мав прикластися до розважальної програми і підозрював, що під час вечірки треба бути балакучим та компанійським. А йому зовсім цього не хотілося. Мудрик Лавка прагнув усамітнення, щоб поміркувати, чому він так неймовірно розлютився за недільним обідом. Його налякало відкриття, що у ньому вживаються два різні мудрики: один звичний, а іншого він не знає, і той інший мудрик може повернутися будь-якої миті й осоромити його перед рештою мешканців. Після тієї неділі Гемуль сам, без будь-чиєї допомоги будував дерев'яний будиночок для Мумі-тата. Він більше не покрикував на мудрика, але обоє почувалися незручно.

"Чому я так розсердився на нього? – бідкався у душі мудрик Лавка. – Зовсім не було чого сердитися... Та й я раніше ніколи таким не був... На мене щось таке найшло й вихлюпнулося через верх, немов водоспад! А я ж насправді такий добрий..."

Добрий мудрик пішов до річки по воду, наповнив відро й поставив його перед входом до намету. У наметі сидів Нюхмумрик, вирізував з цурпалка ложку, а може, й зовсім нічого не робив; сидів собі, мовчав і знав про все на світі. Усе сказане Нюхмумриком видавалося дуже правильним і непогрішним, але потім, коли мудрик зостався на самоті, він не міг збагнути, що ж Нюхмумрик мав на думці, а вернутися й перепитати якось не смів. Бо ж бувало й таке, що Нюхмумрик не відповідав на запитання; закусивши люльку, торочив щось про чай та погоду або неприємно й незрозуміло хмикав, і тоді мудрикові здавалося, що він ляпнув якусь несусвітну дурницю.

"Не розумію, чому ним усі так захоплюються! – дивувався мудрик. – Люлька додає йому, звісно, статечності… А може, його поважають за мовчазність та незалежну поведінку? Але ж я теж так поводжуся, тільки ніхто чомусь мною не захоплюється. Мабуть, тому, що я надто маленький".

Мудрик Лавка, поринувши у задуму, побрів униз садом аж до великого болота. "Не хочу мати друзів, які привітно поводяться, але насправді цілком байдужі до мене або ж люб'язні тільки з обов'язку. І таких, щоб мене боялися, теж не хочу. Я хочу мати друга, який би мене любив і леліяв, – я хочу мати маму!"

У цю пору, восени, болото було похмурим місцем, місцем, де можна заховатися, вичікуючи ліпших часів. Але мудрик знав, що Звірятка тут не було, подалося геть. Воно поскрипіло своїми новими зубками й пішло своєю дорогою. А це ж мудрик Лавка подарував Звіряткові нові зуби…

Дядько-панько сидів, дрімаючи, на містку через річку. Коли мудрик проходив поблизу, він прокинувся й гукнув:

– Буде свято! Велике свято на мою честь!

Мудрик Лавка спробував прошмигнути повз нього, але Дядько-панько перехопив його костуром.

– Ти повинен мене вислухати, – суворо звелів він. – Я сказав Гемулеві, що пращур мій найліпший друг, а він не бенкетував уже сотню літ! Отож його необхідно запросити на свято! У ролі почесного гостя! Гемуль щось там покивав головою, але я доводжу до відома усіх: без пращура святкувати нічого не буду! Зрозумів?!

– Так, звісно, зрозумів, – пробелькотів мудрик. Він не міг думати ні про кого іншого, окрім Звірятка.

Сонце скупо сіяло проміння на ґанок, там сиділа Мюмля й чесала своє волосся.

– Агов, любий мудричку! – гукнула вона. – Ти вже приготував програму на свято?

– Я ж нічого не вмію, – ухильно відповів мудрик Лавка.

– Ходи сюди, – покликала його Мюмля. – Тебе треба причесати…

Мудрик слухняно підійшов до Мюмлі, а вона заходилася вичісувати його кудлату чуприну.

– Якби ти чесав своє волосся хоча б десять хвилин на день, воно ніколи не стало б таким кудлатим, – присоромила малого Мюмля. – Воно гарно влягається, та й колір в нього приємний. Отож ти нічого не вмієш?.. Але сердитися вмієш! Але ж сам усе й зіпсував, коли сховався під столом.

Мудрик стояв непорушно, йому подобалося, щоб його причісували.

– Мюмле, – озвався він несміливо, – а куди б ти подалася, якби була великим лютим звіром?

– До страшного похмурого лісу, що починається за кухнею, – відразу знайшлася на відповідь Мюмля. – Вони ходили туди, коли бували не в гуморі…

– Ти маєш на увазі гостей будинку?

– Ні, родину Мумі-тролів. Вони завжди ховалися у тому лісі, коли сердилися чи їм ставало прикро на душі, й вони хотіли побути у тиші та спокої.

– Неправда! – скрикнув зненацька мудрик. – Вони ніколи не сердилися!

– Не крутися! – прикрикнула Мюмля. – Як я зможу тебе причесати, якщо ти весь час підстрибуєш? Мушу тобі сказати, що і Тато, і Мама, і Мумі-троль не раз набридали одне одному… Ходи сюди!

– Не піду! – спалахнув мудрик. – Мама ніколи такою не була, як ти кажеш! Вона добра і лагідна!

Він вискочив з вітальні й хряснув за собою дверима.

"Мюмля його просто дражнить… Вона не знає, якими бувають мами. Вона не знає, що мами ніколи не можуть сердитися!"

Чепуруля почепила останню гірлянду, блакитну, потім відступила крок назад, оглядаючи свою кухню. То була найбрудніша й найзадимленіша кухня, яку їй будь-коли доводилося бачити, зате вишукано декорована. Отже, нині вони повечеряють на ґанку підігрітою рибною юшкою трохи раніше, ніж зазвичай, а десь після сьомої вона подасть на стіл гарячі канапки з сиром та яблучним вином. Вино Чепуруля знайшла у Татовій шафі, а слоїк з обрізками сиру і написом "Для лісових мишей" – на верхній полиці комори.

Витонченими рухами лапок Чепуруля розклала серветки (але Нюхмумрикові, звісно, не поклала, бо він ними не користувався). Кожну серветку вона склала у формі лебедя. Чепуруля стиха насвистувала собі під ніс, на її чоло густо спадали цупкі кучері, було помітно, що вона підмалювала брови. Ніхто вже не шкрябався за шпалерами, ніхто не шелестів ніжками вздовж плінтусів, навіть жук-точильник перестав цокати у стіні. Зараз вона не мала на них часу, треба було обдумати власну програму вечірки. Вона замислила показити виставу театру-тіней під назвою "Повернення Родини Мумі-тролів". "То буде драматичне дійство, – розмірковувала Чепуруля. – їм сподобається". Вона зачинила

вітальню, а потім, замкнувшись у кухні, розклала на столі шмат картону й заходилася малювати: дві великі фігурки, одна менша і ще одна – зовсім крихітна. Найменша фігурка сиділа на носі човна. Малюнок їй не зовсім вдався, але вона не мала ґумки-витирачки, щоб виправити недоліки. Але ж не це головне, а сама ідея! Закінчивши малюнок, Чепуруля вирізала його й міцно прибила цвяшками до держака мітли. Вона працювала швидко й зосереджено, увесь час насвистуючи, але то не були Нюхмумрикові мелодії, а її власні. Чепуруля свистіла, до речі, набагато ліпше, ніж малювала й майструвала.

Згодом, коли посутеніло, вона запалила гасову лампу. Сьогодні вогник каганця не навіював смутку, а сповнював радісним очікуванням, ледь освітлюючи стіну. Чепуруля підняла догори держак мітли з силуетами родини Мумі-тролів у човні, і їхні тіні з'явилися на шпалерах. Тепер треба було почепити ще простирадло, що правитиме за білий екран, по якому герої вистави попливуть у море…

– Відчини! – заволав під дверима вітальні Дядько-панько.

– Ще зарано, – сказала Чепуруля, прочинивши двері на маленьку шпаринку.

– Я у важливій справі, – зашепотів Дядько-панько. – Пращура також запрошено. Поклади запрошення йому до одежної шафи! А ось це постав на почесному місці, – з тими словами Дядько-панько простягнув їй мокрий букет, обгорнений листям та мохом.

Чепуруля, наморщивши носа, поглянула на зів'ялі рослинки.

– Жодних бактерій у моїй кухні не буде! – відрізала вона.

– Але ж це кленове листя! Я вимив його в струмку, – заперечив Дядько-панько.

– Бактерії люблять воду, – не поступалася Чепуруля. – До речі, ви випили свої ліки?

– Невже ти й справді думаєш, що на святі ще й ліки потрібні? – зневажливо пирхнув Дядько-панько. – А знаєш, що трапилося? Я знову погубив усі свої окуляри!

– Вітаю! – сухо проскрипіла Чепуруля. – Пропоную одразу віднести букет до одежної шафи. Так ввічливіше…

І вона, ледь грюкнувши, зачинила за собою двері.

18

І ось ліхтарики засвітилися – червоні, жовті, зелені. Вони м'яко віддзеркалювалися у чорних віконних шибках. До кухні почали заходити гості, статечно віталися одні з одними й сідали до столу. Тільки Гемуль не сідав, стояв позаду свого стільця.

– Ця вечірка присвячується родині Мумі-тролів, – урочисто проголосив він. – Я хочу розпочати її віршем, якого я написав задля цієї надзвичайної нагоди й присвятив Мумі-татові.

Гемуль вийняв папірця й почав голосно читати. Він був дуже зворушений.

Що є щастя? Це спокій вечірній без тіні журби.

Порадіти сердечному потиску лапи й, звичайно,

З очерету високого виплисти тихо, аби

Скласти морю безмежному шану.

Ну а що є життя? Це могутня стрімка течія,

Це ріка, у яку нам заказано двічі вступити.

Наче келих, по вінця наповнений ніжністю, я,

Та не знаю, що з нею робити.

Розмаїття життя і лякає, й п'янить мов вино.

О, як прагну я лапою міцно стиснути стерно!

Гемуль, Долина Мумі-тролів, грудень

Усі заплескали в долоні.

– "Скласти своє поважання", – мрійно повторив Дядько-панько. – Як гарно! Так говорили у часи мого дитинства.

– Хвилиночку уваги! – закликав усіх Гемуль. – Аплодувати слід не мені. Я б хотів, щоб ми півхвилиною мовчання віддали честь родині Мумі-тролів. Ми споживаємо їхню їжу чи, радше кажучи, рештки їхніх запасів, ми гуляємо під їхніми деревами, ми живемо у створеній ними атмосфері порозуміння, приязні та життєрадісності. Отже, хвилина мовчання!

– Ти казав – півхвилини, – пробурмотів стиха Дядько-панько і почав лічити секунди.

Усі встали з-за столу й піднесли угору свої келихи – то була урочиста мить.

– Двадцять чотири, двадцять п'ять, двадцять шість, – лічив Дядько-панько.

За день у нього трохи стомилися ноги. То мали б бути його секунди, бо ж це його свято, а зовсім не родини Мумі-тролів. У них же не боліли животи… А ще він був невдоволений спізненням пращура.

Доки гості хвилиною мовчання віддавали честь родині Мумі-тролів, десь з-під кухонних сходів долинуло дивне гупання. Здавалося, ніби хтось крався попри стіну будинку. Чепуруля кинула швидкий погляд на двері – засув на місці. Вона зустрілася поглядом з мудриком. Обоє задерли носики, мовчки принюхуючись.

– Будьмо! – вигукнув Гемуль. – За міцну дружбу!

Гості випили із келишків, найменших та найвитонченіших, які знайшлися у домі, на тонких ніжках, оздоблені на краях. Тепер можна було сідати до столу.

– А зараз, – вів далі вечір Гемуль, – програму продовжить найнепомітніший з нас. Хіба несправедливо, щоб останній з-поміж усіх виступив першим, як гадаєте? Прошу до слова мудрика Лавку!

Мудрик розгорнув книжку десь наприкінці. Він читав дуже тихо, роблячи паузи перед довгими словами:

– "Сторінка двісті двадцять сьома. Можна вважати винятком, що форма існування виду, який ми намагалися відтворити, зберігає характер травоїдних істот та водночас його ставлення до довкілля є достатньо агресивним. Що ж стосується загострення зору, прудкості, фізичної сили та мисливських інстинктів, які зазвичай супроводжують розвиток м'ясоїдних тварин, то тут не відбулося жодних змін. На зубах спостерігаються тупі жувальні поверхні, кігті рудиментарні, органи зору недорозвинені. Розміри та об'єм тіла неймовірно збільшилися, що,

вочевидь, мало би завдавати чималих незручностей особині, яка впродовж тисячоліть звикла ховатися в скельних тріщинах та норах. У цьому випадку ми, на наше превелике здивування, маємо справу з такою формою розвитку, яка поєднує в собі усі риси вегетаріанця з безсенсовною, цілком незбагненною агресивністю".

– Що то було за слово, оте останнє? – запитав Дядько-панько, який увесь час слухав з прикладеною до вуха лапою. Його слухові нічого не бракувало, доки він знав, про що йтиме мова. А так здебільшого й було.

– "Агресивність", – дуже голосно повторила Мюмля.

– Не кричи, я ж не глухий! – мимоволі відгризнувся Дядько-панько. – Що воно означає?

– Це коли хтось дуже сердитий, – пояснила Чепуруля.

– Ага, – сказав Дядько-панько. – Тоді все зрозуміло. Ми ще будемо слухати чиюсь писанину чи вже врешті почнеться святкова програма?

Він уже почав хвилюватися за пращура. "Може* в нього також стомилися ноги? Може, йому важко зійти вниз сходами? А якщо він образився чи заснув? Але щось таки сталося, – сердито думав Дядько-панько. – Дідугани, котрим перевалило за сотню літ, стають просто нестерпними! І, до того ж, невихованими..."

– Мюмля! – загорланив Гемуль. – Дозвольте відрекомендувати вам Мюмлю!

Мюмля несміливо та водночас з великою гідністю вийшла на середину кухні. Її волосся сягало до колін – їй таки вдалося гарно помити голову. Вона кивнула голівкою Нюхмумрикові, і той заграв. Нюхмумрик грав дуже повільно. Мюмля здійняла догори лапки й закружляла дрібними крочками навколо себе. "Шу-шу-тіделіду", –

вигравала губна гармонія, непомітно окремі звуки злилися в мелодію і забриніли веселіше, а Мюмля закружляла швидше. Кухня вмить наповнилася музикою та рухом, руде волосся Мюмлі мерехтіло, немов летюче сонечко. Яке це було неповторне видовище! Ніхто не чув, як важкий незграбний Звір знічев'я намотував кола навколо будинку, не розуміючи, що йому тут треба. Гості притулу вали у такт і підспівували, Мюмля скинула свої чобітки, жбурнула на підлогу шийну хустинку; паперові гірлянди погойдувалися від тепла, що струменіло з плити; усі заплескали в долоні, і Нюхмумрик закінчив гру голосним вигуком. Мюмля сміялася від утіхи.

Усі кричали: "Браво! Браво!" А Гемуль сказав зі щирим захопленням:

– Дуже й дуже вам дякую!

– Нема за що! – відказала Мюмля. – Я не могла стриматися, щоб не піти в танок. Але вам треба було приєднатися до мене!

Встала зі свого місця Чепуруля.

– "Не можу стриматися" і "треба зробити" – цілком різні поняття. Не думаю, що вони поєднуються...

Усі схопилися за свої келишки, сподіваючись, що зараз Чепуруля проголосить тост. Коли ж цього не сталося, залунали вигуки з проханням іще пограти. Однак Дядькові-панькові стало уже нецікаво, він скручував у лапах серветку, і та ставала дедалі меншою й твердішою. "Найімовірніше, пращур образився, – міркував він. – Почесного гостя слід зустріти й супроводити на свято, як це було звичаєм колись у світі. Вони повелися дуже неґречно!"

Раптом Дядько-панько підвівся й погупав кулаком по столу.

– Ми повелися дуже негарно, – заявив він. – Почали свято без почесного гостя, не допомогли йому навіть зійти униз сходами. Ви народилися надто пізно й нічого не знаєте про правила добропристойності. Ви не бачили жодної шаради у своєму житті! Що ж це за святкова програма без шарад, я вас запитую! Чи ви чуєте, що я вам кажу? Програма вечірки має продемонструвати все те найліпше, чим кожен володіє, а я продемонструю вам свого друга – пращура. Він не втомився. У нього не болять ноги! Але він сердитий!

Доки промовляв Дядько-панько, Чепуруля встигла непомітно подати гарячі канапки з сиром. Дядько-панько проводжав поглядом кожну канапку, бачив, як вони лягали на тарілки. Він щораз підвищував голос, аж врешті рявкнув:

– Ти мені заважаєш!

– О, вибач! – знітилася Чепуруля. – Але ж доки вони теплі… Я щойно витягнула їх з печі.

– Та беріть уже, беріть свої канапки, – нетерпляче забуркотів Дядько-панько. – Тільки тримайте їх за спиною, щоб пращур не образився ще більше. І підніміть ваші келихи, вип'ємо на його честь!

Чепуруля піднесла у лапці паперового ліхтарика, а Дядько-панько відчинив одежну шафу і низько нагнувся. Пращур зробив те ж саме.

– Я зовсім не маю наміру їх тобі відрекомендовувати, – мовив Дядько-панько. – Все одно ти відразу забудеш їхні імена, та це не так вже й важливо.

Він простягнув лапку з келихом, скло дзенькнуло до скла, коли вони цокнулися з пращуром.

– Нічого не розумію! – спантеличено вигукнув Гемуль.

Мюмля копнула його по нозі.

– Ви також повинні цокнутися з ним, – сказав Дядько-панько, відступаючи убік. – Ой, куди ж він подівся?

– Ми занадто молоді, щоб дозволити собі таке панібратство з пращуром, – швиденько заторохтіла Чепуруля. – Ану ж він розсердиться…

– Ліпше гукнемо "Многая літа!" на його честь, – запропонував Гемуль. – Раз-два-три! Многая літа! Многая літа! Многая літа!

Коли усі повернулися до кухні, Дядько-панько повернувся до Чепурулі й в'їдливо зауважив:

– Не така вже й ти молода…

– Так-так, – неуважно відказала вона, принюхуючись. – Який затхлий запах, бридкий сморід тліну. Чепуруля глянула на мудрика Лавку, а той відвів погляд і подумав: "Електрика".

Приємно було знову повернутися до теплої кухні.

– А тепер я хотів би подивитися на фокуси, – заявив Дядько-панько. – Хто з вас зумів би дістати кролика з мого капелюха?

– Ні, – з гідністю заперечила Чепуруля. – Тепер моя черга.

– Я знаю, що зараз буде, – озвалася Мюмля. – Вона розповість свою жахливу історію про те, як нас тут усіх за чергою зжере страшне страховисько…

– Зараз ви побачите театр-тіней, – незворушно оголосила Чепуруля. Вона стала спиною до кухонної плити, а обличчям до публіки: – Вистава називається "Повернення".

Вона почепила простирадло на жердину під стелю, на якій сушили круглий фінський хліб з дірочкою посередині, позад простирадла поставила на дров'яну скриню гасову лампу, а потім один по одному погасила усі ліхтарики.

– А коли знову спалахне світло, нікого з нас уже не залишиться – усіх з'їдять, – буркнула собі під ніс Мюмля.

Гемуль цитьнув на неї. Чепуруля зникла за яскраво освітленим великим білим простирадлом. Гості, сповнені напруженого очікування, не зводили очей з екрану, тихенько заграла Нюхмумрикова гармонія.

Ось темна тінь, чорний силует, промайнув на білому тлі – то був човен. На носі човна сиділа якась малесенька крихітка з волоссячком, укладеним на потилиці цибулькою.

"Та це ж Мю, – подумала Мюмля. – Як схожа! Дуже гарно зроблено..."

Човен поволі поплив далі просторами простирадла, немов морем. Ще жоден човен не плив морем так плавно й невимушено, а в ньому сиділа вся родина мумі-тролів: Мумі-троль і його Мама зі своєю неодмінною торбинкою, опертою до поруччя палуби, і Мумі-тато в капелюсі, він стернував, сидячи на кормі. Родина пливла додому. (Щоправда, стерно не дуже вдалося намалювати).

Мудрик Лавка дивився лише на Маму. Він мав достатньо часу, щоб роздивитися кожну деталь, чорні тіні враз заяскріли барвами, силуети немов зарухалися, а музика Нюхмумрика звучала так ненав'язливо, що про неї згадали щойно тоді, як гармонія змовкла. Родина повернулася додому.

– То була справжня вистава тіней, – тихенько мовив сам до себе Дядько-панько. Я бачив чимало таких вистав і всі чудово пам'ятаю, але ця – найліпша.

Завіса опустилася, вистава закінчилася. Чепуруля погасила каганець, і кухня поринула в темряву. Усі примовкли у темряві, здивовано чекаючи, що ж буде далі.

– Я не можу знайти сірників, – раптом сказала Чепуруля.

І темрява зразу немов ожила: почулося завивання вітру, кухня наче розтягнулася, стіни відсунулися у ніч, в усіх почали мерзнути ніжки.

– Я не можу знайти сірників! – голос у Чепурулі став пронизливим від страху.

Зашкрябали по долівці ніжки стільців, щось перевернулося на столі. Усі позривалися зі своїх місць, штовхаючись у пітьмі, хтось заплутався у простирадлі, хтось упав, зачепившись за стільчик. Мудрик Лавка підвів голову. Звір уже поруч, його велике важке тіло треться до стіни поряд з кухонним дверима. Знову ударив грім.

– Вони під порогом! – верещала Чепуруля. – Вони заповзуть досередини!

Мудрик Лавка приклав вухо до дверей і прислухався, але нічого не почув, окрім завивання вітру. Він підняв засув, вийшов надвір. Двері безшумно зачинилися за ним.

Ось блимнув каганець, Нюхмумрик знайшов таки сірники. Гемуль знічено засміявся.

– Погляньте! Я заїхав лапою в канапку!

Кухня знову набула звичного вигляду, але ніхто до столу не сідав. І ніхто не помітив, що мудрик зник.

– Залишмо усе, як є, – нервувала Чепуруля. – Нічого не чіпайте. Посуд я помию завтра…

– Але ж ви не думаєте розходитися? – занепокоївся Дядько-панько. Тепер, коли пращур пішов спати, можна розпочинати справжню забаву!

Але нікому вже не хотілося продовжувати свято. Усі побажали одне одному на добраніч, поквапливо і дуже ввічливо потиснули лапи, і невдовзі гості розійшлися. Дядько-панько, перш ніж податися до себе, потупав ніжками і сказав:

– В усякому разі я покинув свято останнім!

Вийшовши у нічну пітьму, мудрик завмер в очікуванні. Небо було ледь світліше, ніж хвилясті кряжі гір, що оточували Долину Мумі-тролів. Звір не давався чути, однак мудрик відчував на собі його погляд.

– Нумулітику! – тихенько покликав мудрик Лавка. – Маленька радіоляріє, протозоа…

Але нумуліт не міг знати своїх чудернацьких книжних імен. Він, напевно, почувався розгубленим і сам не розумів, чому гарчить.

Лавка був більше стурбований, аніж наляканий. Його непокоїло, що Звір поведеться на власний розсуд, а він був надто великий та злий, до того ж, не звичний до такого стану душі. Мудрик зробив крок і відразу ж почув, як Звір відступив назад.

– Не втікай, – мовив Лавка. – Лише трохи відійди від Долини…

Він ступав трав'яним моріжком, а Звір незграбною безформною тінню задкував від нього, під його вагою тріщали й ламалися кущі.

"Він занадто виріс, – подумав мудрик. – Не дасть собі ради..."

Ось захрустіли кущі жасмину. Мудрик зупинився і прошепотів:

– Не квапся, тихенько...

Звір загарчав. Тихо шарудів дощ, десь дуже далеко воркотів грім. Вони йшли далі. Мудрик Лавка безперестанку розмовляв зі своїм звірятком. Так вони добрели до скляної кулі. Цього вечора вона яскраво променіла блакиттю, у темряві виразно було видно, як у ній раз по раз накочуються й відступають налиті глибокою синявою хвилі.

– Не сердься, не варто, – заспокоював звірятко Лавка. – Ми ж не кусючі і, повір мені, ніколи такими не станемо.

Нумуліт прислухався. Може, він прислухався тільки до мудрикового голосу. Лавка змерз, черевички у нього промокли, він почав втрачати терпець.

– Зробися знову маленьким й заховайся, – порадив він Звірові. – Бо інакше тобі не вижити!

Раптом у скляній кулі потемніло. Сині хвилі розверзлися запаморочливою глибиною і знову зімкнулися. Звірятко з родини протозоа вмить зменшилося й повернулося до своєї рідної стихії. Татова скляна куля, яка зосереджувала у собі весь всесвіт і дарувала прихисток кожному, хто його потребував, прийняла маленького заблудлого нумуліта.

Мудрик Лавка повернувся до будинку, нишком прокрався до своєї комори на горищі, згорнувся клубочком на купі старих неводів і миттю заснув.

Усі розійшлися, Чепуруля стояла сама посеред кухні, поринувши у роздуми. У кухні панував цілковитий розгардіяш: потоптані гірлянди, перевернені стільці, повсюдно плями воску від паперових ліхтариків. Вона підняла з підлоги канапку, не думаючи, що робить, відкусила шматочок, а решту викинула до помийного відра.

– Свято вдалося, – мовила сама до себе.

Надворі знову задощило. Чепуруля напружено прислухалася, але не почула нічого, окрім шемрання дощових крапель. Бридкі повзики забралися геть.

Чепуруля почувалася якось дивно: ні радості, ні хвилювання, ані втоми. їй здавалося, ніби весь навколишній світ завмер, лише вона стоїть і наслухає. Вона взяла зі столу губну гармонію, яку забув Нюхмумрик, замислено потримала її у лапках й знову прислухалася. Тихо, лише дощ цяпотів. Чепуруля сіла до столу, піднесла гармонію, обережно дмухнула, водячи нею по устах. Як це він грав? Ті-де-лю, ті-де-ля… Відшукати правильний тон було важко. Чепуруля робила одну спробу за іншою, обережно намацувала звуки, врешті знайшла перший звук, а другий з'явився сам по собі. Мелодія війнула повз неї, але знову повернулася. Її, вочевидь, треба було відчути, а не шукати. Ті-де-лю, ті–де-ля, ось звуків нанизався вже цілий разочок, кожний ліг на своє місце.

Минала година за годиною, Чепуруля сиділа за кухонним столом, граючи на губній гармонії, хоч і невпевнено, зате натхненно. Звуки складалися в мелодію, мелодії творили музику. Чепуруля грала Нюхмумрикові пісні і власні композиції. Немов огорнувшись музикою, вона відчула себе у повній безпеці і навіть не задумувалися нам тим, чує

хтось її гру чи ні. Усілякі повзики покинули Долину. Надворі, у садку, панувала тиша – була звичайна темна вітряна осінь.

Чепуруля заснула на кухонному столі, підклавши лапки під голову. Вона солодко проспала до ранку, а коли прокинулася о пів на дев'яту, озирнулася довкола і сказала сама до себе:

– Який рейвах! Нині буде велике прибирання!

19

Минуло п'ять хвилин після пробудження Чепурулі, і, хоч надворі було ще темно, одне за одним повідчинялися вікна, на кожному підвіконні громадилися матраци, покривала і ковдри, а по всьому будинку гуляв розкішний протяг, збиваючи тугими клубками пилюку.

Чепуруля взялася до прибирання. В усіх каструлях, які знайшлися у будинку, грілася на плиті вода; щітки, ганчірки та миски покидали насиджені місця у шафах та коморах, а поруччя ґанку прикрасила купа килимків. То було справді велике прибирання, найбільше з-поміж усіх! Мешканці зграйкою стояли на подвір'ї, не ймучи віри власним очам. Чепуруля метушилася, поралася і тут, і там; вона пов'язала голову рушником і заперезалася фартухом Мумі-мами, таким великим, що охопив її стан тричі.

Нюхмумрик зайшов до кухні за своєю гармонією.

– Вона на поличці над плитою, – кинула Чепуруля мимохідь. – Я поводилася з нею обережно.

– Можеш залишити її в себе на трохи, – не надто переконливо запропонував Нюхмумрик.

– Ні, забирай! – діловито заперечила Чепуруля. – Я собі куплю іншу. І дивися під ноги, тут всюди сміття.

Як приємно було знову взятися до прибирання. Чепуруля достеменно знала, де ховається пилюка. Сіра й м'яка, вона самовдоволено клубочилася по кутках пухкими жмутами і наївно гадала, що так буде завжди, ха-ха! Чепурулина мітла сягала всюди, вимітала з закутків личинок молі, павуків та сороканіжок, повзиків та шкрябликів найрізноманітнішого походження, а чудові ріки гарячої води з милом довершували справу. Добряче довелося побігати Чепурулі з відрами, але яким веселим враз стало життя!

– Терпіти не можу, коли жіноцтво береться до прибирання! – невдоволено буркотів Дядько-панько. – Чи хтось сказав їй, щоб не чіпала одежної шафи, де мешкає Пращур?

Але Чепуруля вже встигла поприбирати в шафі, до того ж, набагато старанніше, ніж деінде. Лише дзеркала не торкалася на внутрішній стороні дверцят шафи, його поверхня так і зосталася тьмяною.

Поступово шал прибирання заразив усіх, окрім Дядь– ка-панька. Кожному було дозволено помити вікно. Мешканці будинку носили воду, витріпували килимки, натирали підлогу, а зголоднівши, підмели усі знайдені в коморі недоїдки вчорашньої вечірки. Чепуруля ж нічого не їла, ні з ким не розмовляла – їй було не до таких дрібниць! Легка та гнучка, вона літала, немов вітер, по будинку, час від часу насвистуючи щось собі під ніс. Чепуруля була повсюдно, і тут, і там докладала рук, немов помщаючись за ті часи, коли її здолали страх та самотність.

"Що ж це зі мною сталося? – думала вона мимохідь. – Я сама була схожа на великий сірий клубок пилюки… Чому?" Але так і не змогла пригадати, чому.

Отак проминув увесь довгий чудовий день великого прибирання. На щастя, обійшлося без дощу. Коли посутеніло, все вже було на своїх місцях, усюди чисто й провітрено – будинок приголомшено дивився на світ вимитими блискучими шибками вікон. Чепуруля зняла з голови рушник, а Мамин фартух повісила на гачок.

– Ось так, – сказала вона. – А тепер я повернуся додому і поприбираю в своїй домівці. Давно вже час це зробити…

Усі сиділи на східцях ґанку. Було дуже холодно, але усвідомлення близької розлуки і швидких змін тримало їх вкупі.

– Спасибі, що ти прибрала дім, – зі щирим захопленням подякував Гемуль.

– Нема за що мені дякувати, – відповіла Чепуруля. – Я просто не могла інакше. Треба було мене підтримати… Я маю на увазі Мюмлю!

– Одне мені дивно, – зауважив Гемуль. – Іноді мені здається, що все, що ми говоримо, робимо, усе, що тут відбувається, уже було колись раніше… А вам? Ви розумієте, про що я кажу? Немає нічого нового під сонцем.

– А чому б мало бути інакше? – запитала Мюмля. – Гемуль завжди залишається гемулем, з ним постійно трапляються одні і ті ж пригоди. А Мюмлі, буває, полюбляють чкурнути, лиш би не прибирати! – Мюмля голосно засміялася, плескаючи себе по колінах.

– Ти завжди залишатимешся такою? – поцікавилася Чепуруля.

– Дуже на це сподіваюся!

Дядько-панько зачудовано переводив погляд з одного на іншого. Метушня з прибиранням і пустопорожня балаканина дуже його втомили.

– Тут холодно, – сказав він, підводячись на задубілих ніжках, і почимчикував у дім.

– Щось запахло вже снігом, – зауважив Нюхмумрик.

Наступного ранку випав перший сніг, присипав усе навколо маленькими колючими сніжинками. Холоднеча діймала до кісток. Чепуруля з Мюмлею прощалися з друзями на містку, а Дядько-панько ще навіть не прокинувся.

– Час, проведений разом, усім нам пішов на користь, – сказав Гемуль. – Сподіваюся, ми ще коли– небудь зустрінемося всі разом із родиною Мумі-тролів.

– Так, звичайно, – розсіяно підтакнула Чепуруля. – Не забудь їм сказати, що порцелянова ваза є моїм подарунком. А якої марки твоя губна гармонія? – звернулася вона до Нюхмумрика.

– "Гармоніон – 2", – відповів Нюхмумрик.

– Щасливої дороги, – пробурмотів мудрик Лавка.

– Поцілуйте Дядька-панька в носика, – попросила Мюмля. – Пам'ятайте, що він любить огірки, а ріку слід називати струмком!

Чепуруля підняла з землі свою валізу.

– Припильнуйте, щоб він не забував приймати свої ліки, – суворо звеліла вона. – Хоче він цього чи ні… Сто літ – це вам не забавки! Час від часу можете влаштовувати собі вечірки.

Чепуруля рушила містком, навіть не озираючись, чи йде за нею Мюмля. Обидві постаті зникли у сніговій завії, огорнені смутком та полегкістю водночас – незмінними супутниками розлуки.

Сніг падав увесь день, стало ще холодніше. Побіліла земля, від'їзд двох подружок, чисто вимитий будинок – усе це наклало на день печать нерухомості та задуми. Гемуль, задерши голову, розглядав своє дерево, відпиляв шматок від дошки та так його й покинув. Стояв собі й дивився. Інколи заходив до будинку, щоб постукати по барометру.

Дядько-панько лежав на канапі у вітальні й розмірковував над змінами, що відбулися з навколишнім світом. Мюмля мала рацію. Цілком несподівано для себе він зробив відкриття, що струмок насправді був річечкою з каламутною водою, яка звивалася поміж засніженими берегами. Така собі каламутна річка і нічого більше, в якій навіть рибалити уже не можна. Він поклав оксамитову подушку собі на голову й поринув у спогади про власний веселий струмок, щораз більше згадуючи, як дзюркотіли струмки та як минали дні у ті далекі часи, коли у річці аж кишіло рибою, а ночі були довгими та ясними, і завжди відбувалося щось цікаве. Надвечір уже ледве ноги носили, бо ж усюди хотілося встигнути, а поспати вдавалося хіба одним оком, мимохідь… І сміх… сміх лунав звідусіль…

Дядько-панько вирішив перемовитися словом з Пращуром.

– Привіт! – гукнув він. – Надворі падає сніг. Чому зараз нічого не трапляється. Усе якесь дрібне і несуттєве. Чому все велике змаліло? Куди подівся мій струмок? – Дядько-панько замовк. Йому вже набридло розмовляти з другом, від якого слова не дочекаєшся. – Ти надто старий, – розсердився він і гупнув костуром по підлозі. – А коли настане зима, постарієш іще більше. Узимку завжди страшенно старієш.

Двері до порожніх прибраних кімнат на горішньому поверсі стояли нарозтвір; зник, наче й не було, затишний безлад; килими лежали

поважними чотирикутниками, наче під лінійку, а все це осявало холодне сніжно-біле світло зимового дня.

Дядько-панько дивився на свого друга, чекаючи, що той скаже. Його враз охопив гнів, він відчув себе покинутим.

– Що?! Чого мовчиш?! – верескнув він.

Однак Пращур вперто не відповідав, стояв у своїй надто довгій нічній сорочці і мовчки витріщався на Дядька-панька.

– Виходь зі своєї шафи! – суворо звелів Дядько-панько. – Вийди і подивися! Вони усе переробили по-своєму, і тепер лише ми з тобою знаємо, як було з самого початку!

З тими словами Дядько-панько досить-таки відчутно тицьнув пращура костуром у живіт. Задзвеніло скло, старе дзеркало тріснуло і враз обсипалося на підлогу. В одному видовженому осколку Дядько-панько встиг лише помітити приголомшений вираз обличчя Пращура, як і той впав та розбився. Дядько-панько стояв перед коричневим шматком картону, який анічогісінько не міг йому сказати…

– Ага, – буркнув Дядько-панько і пішов собі геть. Він був дуже сердитий.

Дядько-панько сів перед відчиненими дверцятами кухонної плити і задумався, дивлячись на вогонь. На столі Гемуль розгорнув цілу купу всіляких креслень.

– Щось негаразд зі стінами, – сказав він. – Вони якісь криві і весь час валяться. їх зовсім неможливо припасувати між гілками.

"Може, він заліг у зимову сплячку", – міркував Дядько-панько.

– Зрештою, – вів далі Гемуль, – стіни відгороджують від світу. Напевно, набагато приємніше, сидячи на дереві уночі, роззиратися на всі боки й дивитися, що діється навколо. Як ви гадаєте?

– Мабуть, усі значні події відбуваються навесні, – мовив Дядько-панько сам до себе.

– Що ти сказав? – перепитав Гемуль. – Так цікавіше, правда?

– Ні, – відповів Дядько-панько, не слухаючи, що той каже.

Нарешті він знав, що йому слід робити – усе дуже просто! Треба перестрибнути через усю зиму і відразу опинитися у квітні. І нема над чим ламати собі голову! Достатньо вимостити собі затишне кубельце для сну, і нехай світ котиться далі своїм шляхом. А коли він прокинеться, усе знову буде так, як і повинно бути. Дядько-панько подався до комори, зняв покришку з супниці, наповненої ялиновою глицею, і дуже зрадів. Раптом йому страшенно захотілося спати. Він пройшов повз замисленого Гемуля:

– Бувай! Я залягаю у зимову сплячку! – повідомив він.

– Бувай! Бувай! – неуважно відповів Гемуль. Коли двері за Дядьком-паньком зачинилися, він підвів голову, глянув йому услід і знову поринув у важкі роздуми, бо нелегка то справа змайструвати дім на гілках клена.

Того вечора на небі не було ані хмаринки. Під лапками мудрика хрустіла тоненька крига, коли він простував садом. Долина мумі-тролів повнилася студеною тишею, сніг побілив схили навколишніх гір. Куля була порожньою. Вона враз стала звичайною, хоч і гарною блакитною скляною кулею. Зате чорне небо усіялося зорями, мільйонами мерехтливих іскристих діамантів. То були зимові зорі, холодні мов крижинки.

– Ось і прийшла зима, – сказав мудрик, заходячи до кухні.

Гемуль нарешті прийняв рішення, що без стін будиночок для Мумі-тата лише виграє, вистачить там і самої лише підлоги. Він з полегкістю згорнув усі свої папери і сповістив:

– Дядько-панько заліг у зимовий сон.

– Він взяв з собою свої речі? – запитав мудрик.

– Навіщо вони йому? – здивувався Гемуль.

Ті, що залягають у зимовий сон, стають, зазвичай, набагато молодшими, прокинувшись навесні. їм нічого не треба, вони тільки хочуть, щоб їх не турбували. Однак мудрик знав, як важливо відчути після пробудження чиєсь піклування, тому він розшукав речі Дядька–панька, виклав їх перед одежною шафою, потім накрив його ковдрою з гагачого пуху, дбайливо підіткнувши з усіх боків, бо зима може видатися лютою. У шафі слабко пахло духмяними прянощами. У пляшці ще залишалося трішки коньяку, саме стільки, щоб вистачило освіжитися у квітні.

20

Коли Дядько-панько заліг у зимовий сон в одежній шафі, у Долині стало ще тихіше. Інколи чутно було, як Гемуль стукає молотком на клені або рубає дрова біля дровітні. А поза тим панувала цілковита тиша. Мешканці будинку віталися одне з одним уранці і бажали на добраніч увечері, але розмовляти їм не хотілося. Вони чекали закінчення своєї історії.

Час від часу хтось навідувався до комори попоїсти. Кавник цілими днями стояв на плиті, щоб не холонула кава.

Тиша в Долині була, власне кажучи, дуже приємною і заспокійливою, а мешканці будинку, рідше зустрічаючись одне з одним, ще більше зріднилися. Блакитна скляна куля була цілком порожня, готова будь-якої миті наповнитися чимось новим. З кожним днем холодніло дедалі більше.

А одного ранку сталася несподіванка: підлога дерев'яної хатинки завалилася, і великий клен стояв тепер такий, як до будови, розпочатої Гемулем.

– Диво та й годі, – мовив Гемуль. – Мені знову здається, ніби навколо мене відбуваються речі, які вже колись відбувалися.

Вони стояли утрьох під кленом – Гемуль, Нюхмумрик й мудрик Лавка – і дивилися на руйнацію.

– Можливо, Мумі-татові, – несміливо озвався Лавка, – буде більше до вподоби сидіти на гілці, ніж на підлозі хатинки.

– Мабуть, твоя правда, – погодився Гемуль. – Це було би більше у його стилі, чи не так? Я міг би прибити цвях на стовбурі для штормового ліхтаря, але, як на мене, він матиме природніший вигляд, коли висітиме на гілці.

Друзі подалися до кухні випити кави. Цього разу вони кавували разом, товариством, навіть підставки поставили під горнята.

– Як зближує нещастя… – поважно мовив Гемуль, помішуючи ложечкою в своєму горнятку. – Що ми тепер будемо робити?

– Чекати, – відповів мудрик Лавка.

– З тобою усе ясно, а я що робитиму? – не вгавав Гемуль. – Тобі достатньо дочекатися родини Мумі-тролів, але в мене ситуація цілком інакша…

– Чому це? – здивувався мудрик.

– Не знаю…

Нюхмумрик долив собі ще кави.

– Після дванадцятої здійметься вітер, – сповістив він.

– Ось так ти завжди! – аж підстрибнув мудрик. – Тебе питають, що робити і як жити далі, бо тут стає дедалі незатишніше, а ти, знай, торочиш своє про сніг чи вітер, чи про те, щоб тобі подали ще цукру…

– Ось ти й знову розсердився, – спантеличено зауважив Гемуль. – Чому ти сердишся з такими великими перервами?

– Не знаю, – знітився мудрик Лавка. – Я ж не злий від природи, щось таке раптом на мене найшло…

– Я подумав собі про човника, – пояснив Нюхмумрик. – Якщо після дванадцятої звіється вітер, ми з Гемулем могли би спробувати вийти в море.

– Човник протікає… – заперечив Гемуль.

– Ні, я його залатав. А в дровітні знайшов вітрило. Хочеш прогулятися? – запитав Нюхмумрик.

Мудрик Лавка поспішно опустив очі у своє горнятко, він відчув, що Гемуль злякався. Але Гемуль сказав:

– Це було би чудово!

Десь о пів на першу здійнявся вітер, хоч і не дуже сильний, та все ж він зірвав на хвилях білі баранці. Човник чекав наготові біля пристані. Нюхмумрик сів до вітрила, а Гемуля посадив на носі. Було дуже холодно, вони одягнули на себе увесь теплий одяг, який тільки змогли знайти у будинку. Ясне небо оторочувала вздовж горизонту темно-синя гряда зимових хмар. Нюхмумрик повернув до мису, човник нахилився і стрімко полетів уперед.

– О, яке величне море! – вигукнув Гемуль тремтячим голосом. Він зблід і не відводив наляканого погляду від поруччя з підвітряного боку, яке надто близько нахилилося до зеленої морської бурхаті за бортом.

"То ось що відчуваєш, пливучи під вітрилом, – думав Гемуль. – Увесь світ крутиться в очах, а ти зависаєш на самому краю безодні. Тобі холодно, ти соромишся власного страху і каєшся, що погодився на цю авантюру, але вже надто пізно. Хоч би Нюхмумрик не помітив, як мені страшно..."

Неподалік від мису човника підхопила довга тремка хвиля, породжена штормом десь далеко у морі. Нюхмумрик поплив проти вітру, часто зиґзаґами повертаючи човном.

Гемуля занудило. Нудота підкралася поволі і зрадливо, спершу він тільки раз у раз позіхав, судомно ковтав слину, та раптом на нього накотилася слабкість в усьому тілі, хвиля млості піднялася зі шлунка, і Гему– леві захотілося вмерти.

– А тепер ти берися за стерно, – звелів Нюхмумрик.

– Ні-ні-ні, – зашепотів Гемуль, відмахуючись обома лапами. Від цього руху нова хвиля млості збурила його шлунок, а нестерпне море немов перевернулося догори дном.

– Візьми стерно! – повторив Нюхмумрик. Він підвівся й пересів на середню лавку. Стерно безпорадно загойдалося без керманича, хтось мусив взяти його до лап, бо інакше ситуація могла стати загрозливою. Гемуль, перечіпаючись за лавки, посунув на корму й вхопився посинілими від холоду лапами за стерно. Вітрило шалено лопотіло на вітрі, здавалося, ще мить – і настане кінець світу! А Нюхмумрик спокійно сидів, відвернувшись убік горизонту.

Стерно смикалося у Гемулевих лапах, вітрило хляскало, до човна натікала вода, а Нюхмумрик навіть бровою не повів, вглядався у далечінь.

Гемулеві так було млосно, що він ні про що не міг думати і кермував, покладаючись хіба на інстинкт, та раптом суденце вирівнялося, вітрило наповнилося вітром, і човник рівно полетів уздовж узбережжя.

"Мене не нудить, – радісно подумав Гемуль. – Я міцно тримаю у лапах стерно, і мене вже не знудить!" Хвилі млості вляглися у шлунку. Він не зводив погляду з носа човна, який то здіймався угору, то опускався на хвилях, здіймався й опускався. "Хай човен пливе собі хоч на край світу, лиш би мене знову не замлоїло. Ліпше вже піти на дно, ніж виблювати!.." Гемуль не наважувався ворухнути жодним м'язом, змінити міміку чи про щось подумати. Він лише незмигно дивився на ніс човна, що то опускався, то задирався угору, а попутний вітер гнав вітрильника чимдалі у море.

Мудрик Лавка вимив посуд, застелив Гемулеве ліжко. Потім позбирав під кленом розламану підлогу хатинки і відніс дошки в дровітню. Навівши усюди лад, він сів до кухонного столу й, прислухаючись до завивання вітру, налаштувався чекати.

Нарешті з садка долинули голоси – вони повернулися! На сходах почулися кроки, до кухні увійшов Гемуль.

– Привіт! – сказав він.

– Привіт, привіт! – відгукнувся мудрик. – Сильний вітер на морі?

– Майже шторм… Гостро і свіжо було…

Зеленава блідість ще не зійшла з його рийки, Гемуль аж трусився від холоду. Він зняв черевики та шкарпетки і повісив їх сушитися над плитою. Мудрик налив йому кави. Обоє сиділи навпроти за кухонним столом і почувалися трохи незручно.

– Я думаю, чи не час мені збиратися додому, – озвався Гемуль. Він пчихнув і додав: – Я стернував сьогодні…

– Може, ти засумував за своїм човном? – пробурмотів мудрик.

Гемуль довго мовчав, а коли нарешті заговорив, у голосі його відчувалася неймовірна полегша:

– Знаєш, я хотів тобі зізнатися… Це я вперше у своєму житті ходив морем під вітрилом! – Мудрик звів на нього очі, і Гемуль додав: – Тебе це не дивує?

Мудрик заперечно похитав головою.

Гемуль підвівся, заходив туди й сюди кухнею. Він був дуже схвильований.

– Ходити під вітрилом – це такий жах! – вів він далі. – Мене так занудило, що я готовий був померти. А страху скільки натерпівся!

Мудрик Лавка глянув на Гемуля:

– То було, напевно, жахливо…

– Ти собі навіть не уявляєш, як жахливо, – вдячно підхопив Гемуль. – Але я не зрадив свого страху перед Нюхмумриком! Він вважає, що я добре тримаю курс при попутному вітрі і правильно тримаю стерно. Але нині я знаю, що плавати у морі не буду… Дивно, правда? Аж тепер збагнув, що ніколи більше не захочу ходити під вітрилами! – задерши голову, Гемуль щиро розсміявся. Він голосно висякав носа кухонним рушником і сказав: – Я зігрівся. Як тільки підсохнуть черевики й шкарпетки, подамся додому. Уявляю, який там зараз розгардіяш! Роботи, мабуть, ціла купа!

– Прибиратимеш? – поцікавився мудрик.

– Яке там! – обурився Гемуль. – Інших справ вистарчатиме. Мало хто уміє давати собі раду і знає, як це зробити!

Місток через річку завжди був місцем прощання. Гемулеві черевики та шкарпетки висохли, і він зібрався в дорогу. Шторм не стихав, і його рідке волоссячко розвівалося на вітрі. Гемуль підшморгував носом, певно, від простуди, а може, від розчулення.

– Я тут написав вірша, – сказав він, простягаючи Нюхмумрикові клаптик паперу. – Вам на пам'ять… Отой, ви знаєте… "Що таке щастя!" Бувайте здорові! Вітайте від мене родину Мумі-тролів!

Він махнув лапою і пішов.

Коли Гемуль уже майже перейшов місток, мудрик наздогнав його.

– А що ти робитимеш зі своїм човном? – запитав він.

– Човном? – здивовано перепитав Гемуль. – А-а, з човном…

Він трохи подумав і сказав:

– Почекаю, доки знайдеться хтось, кому він знадобиться.

– Тобто хтось, хто мріє ходити в морі під вітрилами?

– Зовсім ні! – заперечив Гемуль. – Хтось, кому буде потрібний човен.

Він знову помахав лапами на прощання і зник між білими стовбурами берізок.

Мудрик важко зітхнув. Ось іще один друг пішов геть. Невдовзі Долина стане такою ж порожньою й незатишною, як скляна куля, і належатиме лише родині Мумі-тролів та мудрикові Лавці. Проходячи повз Нюхмумрика, він запитав:

– А коли настане твоя черга?

– Це залежатиме від обставин… – відповів Нюхмумрик.

21

Уперше мудрик Лавка увійшов до Маминої кімнати. Вона була біла. Він наповнив водою глек для умивання, розгладив мереживне покривало на ліжку, а Чепурулину вазу поставив на нічний столик. У Маминій кімнаті не було картин на стінах, на комоді стояла тільки мисочка зі шпильками, гумовий корок та два круглі камінці. На підвіконні мудрик знайшов складеного ножа. "Його забула Мумі-мама, – подумав він. – Ним вона вирізала з кори човники. А може, вона має ще одного…" Мудрик Лавка розігнув обидва леза – велике і маленьке, вони цілком затупилися, а шило зламалося. Ніж мав ще маленькі ножички, але ними Мумі-мама користувалася нечасто. Мудрик пішов до дровітні і наточив ножика, а потім знову поклав на старе місце – на підвіконня.

Надворі раптом полагіднішало, вітер змінив напрямок на південно-західний. "Це улюблений вітер родини Мумі-тролів, – думав Лавка. – Найбільше вони полюбляють південно-західний вітер".

Темна стіна хмар, обтяжена снігом, поволі росла понад морем, небо набурмосилося. За кілька днів усі долини зима устелить снігами. Вона довго вичікувала і ось нарешті прийшла.

Нюхмумрик стояв перед наметом. У повітрі вже пахло мандрівкою. Він готовий був до далекої дороги. Час закривати сезон у Долині Мумі-тролів.

Спокійно, без поспіху він повитягав кілки, згорнув намет, погасив грань у ватрі. Сьогодні він не квапився.

Берег опустів, лише квадрат пожухлої трави свідчив, що тут хтось жив. Уранці сніг притрусить і його.

Нюхмумрик написав прощального листа Мумі-тролеві й поклав його до поштової скриньки. Спакований наплічник чекав на містку.

Як тільки розвиднілося, Нюхмумрик подався на пошуки своїх п'яти тактів, він знайшов їх на березі моря. Нюхмумрик переступив нагорнений хвилями вал мертвих водоростей та дерев'яччя й зупинився на піщаному пляжі, вичікуючи. Такти не змусили довго на себе чекати, вони навіть були гарнішими й простішими, аніж він сподівався.

Нюхмумрик рушив назад до містка, а пісенька про дощ наздоганяла його. Він закинув наплічник на плече і рушив у напрямку лісу.

Того ж вечора в скляній кулі загорілася крихітна незмигна цяточка. То родина Мумі-тролів повісила на щоглу штормовий ліхтар. Мумі-тролі вирушили додому, щоб залягти у зимовий сон.

Південно-західний вітер не стихав, снігове хмаровище дедалі більше заволочувало небо. Свіжо й печально пахло снігом.

Мудрик не здивувався, що берег річки, де стояв намет, спорожнів. Напевно, Нюхмумрик зрозумів, що зустрічати з далеких країв родину Мумі-тролів годиться саме мудрикові Лавці. У Мудрика закралася підозра, що Нюхмумрик збагнув не лише це, а ще багато потаємних речей, але то тривало лише мить. Він знову поринув у роздуми, де місце було тільки йому самому. Він так шалено мріяв про зустріч з родиною, що аж знеміг. Щоразу, коли він думав про Мумі-маму, в нього починала боліти голова. Вона так нестерпно щемко уявлялася йому в досконалому образі доброти і ласки, що її обриси зрештою розрослися й розмилися, немов у надувної кульки.

Уся Долина Мумі-тролів стала наче несправжньою. Будинок, садок, річка обернулися грою тіней, і мудрик уже не знав, що є витвором його уяви, а що відбувається насправді. Надто довго довелося йому чекати, і тепер він сердився. Мудрик сидів на кухонних східцях, обхопивши коліна лапками й міцно зажмурившись. Чужі, непомірних розмірів образи товклися в його голові. Він раптом злякався! Зірвався на ноги й кинувся бігти – повз грядку, де росла ярина, сміттєву яму – просто в ліс, де його вмить обступила сутінь. Мудрик опинився у глушині, бридкому, занехаяному лісі, про який казала Мюмля. Тут завжди панував присмерк. У непролазних хащах дерева боязко тулилися одні до одних, тонким гілкам було тут надто тісно. Земля скоцюрбилася, мов мокра шкіра. На чорному тлі яскріли лише вогненно-жовті гриби, вони росли, простягаючи з темряви шапочки, немов руді долоньки; стовбури дерев вузлилися грибними наростами з молочно-оксамитовим кожухом. Тут панував зовсім інший вимір. Мудрик Лавка не мав для нього ані слів, ані образів, ніщо не влягалося у його звичне бачення світу. Ніхто не протоптував тут стежок і не лягав спочити під деревами. У цих нетрях місце було тільки тим, чиї голови заполонили чорні помисли. То був ліс гніву.

Мудрик Лавка раптом заспокоївся й уважно роззирався навкруги. Бідолашний мудрик з неймовірним полегшенням відчув, як усі його розбухлі, суєтні думки зникли з голови. Вигадана розповідь про Долину та щасливу родину зблідла і кудись віддалилася. Віддалився, став невиразним і образ Мумі-мами. Мудрик уже не міг собі уявити, якою вона була на вигляд.

Мудрик Лавка простував далі лісом, згинався під гілками, переповзав і перелазив через повалені стовбури дерев. Думки з голови наче вітром вимело, він почувався таким же спустошеним, як скляна куля. Тут Мумі-мама блукала, коли бувала втомлена, сердита й зневірена, тут шукала заспокоєння, безцільно бредучи у потемках і думаючи свої невеселі думи… Мудрик Лавка побачив враз перед собою зовсім іншу маму, не вигадану, а справжню. Він раптом замислився, чому вона бувала сумною, і як можна було зарадити справі.

Ліс порідів, між деревами завиднілися високі сірі гори, помережані аж до самих голих вершин глибокими болотистими ущелинами. Неозорим небом сунули грізні снігові хмаровища. Усе навколо набуло велетенських розмірів. Мудрик озирнувся назад – Долина позад нього лежала внизу невиразною тінню. І тоді він побачив море. Сіре, помережане торочками білого шумовиння, воно простягалося перед ним до самого небокраю. Лавка повернув носа за вітром і сів чекати. Нарешті він знову може чекати.

Вітрильника родини мумі-тролів підганяв попутній вітер, він прямував до узбережжя. Мумі-тролі поверталися з острова, на якому мудрик ніколи не був і якого ніколи не бачив у своїх розповідях. "Може, їм не хотілося покидати того острова, – міркував він. – Може, вони складуть оповідь про нього і розповідатимуть собі, перш ніж заснути…"

Мудрик Лавка багато годин просидів на пагорбі, дивлячись на море. Споночіло, берег огорнула пітьма, але він добре бачив кожний гребінь хвилі у морі.

Перед самим заходом сонце пробилося крізь хмари холодним, по-зимовому жовтим променем, і навколишній світ відразу став пустельним та непривітним.

І раптом мудрик помітив світло штормового ліхтаря, що його повісив на верхівку щогли Мумі-тато. Він палахкотів рівним теплим пломенем. Вітрильник був ще дуже-дуже далеко. Мудрик не мусив квапитися, він мав достатньо часу, щоб перейтися лісом, а далі берегом і дістатися пристані саме тоді, щоб встигнути підхопити кинутий йому швартовий.